

4793

“జయంతి” ఆలోచన సంఘము.

సారస్వతము:—

- 1) తన్నవ శ్రీనివాసాయన పంతులుగారు, బారిష్టరు, నందియ్య
- 2) వింజయూరి రంగాచార్యులుగారు ఎం, ఏ; బి. ఎల్, ”
- 3) ఇనటూరి కనకాచలం పంతులుగారు ఎం, ఏ; ఎల్, టి. పర్లామిడి
- 4) నందూరి వెంకట నుబ్బారావుగారు బి, ఏ; బి; ఎల్; ఏలూరు

ధర్మశాస్త్రము:—

- 1) మహామహా శాధ్యాయ తాతా నుబ్బరాయశాస్త్రీగారు, విజయనగరం
- 2) కిరాంతి రంగాచార్యులుగారు ఎం, ఏ; బి, ఎల్, ”
- 3) బంతుపల్లి వల్లభయ్యశాస్త్రీగారు పర్లామిడి
- 4) కావ్యవ్యాకరణశీర్ష పంచాంగం అనివారాయ శాస్త్రీగారు మద్రాసు

లలితకళలు:—

- 1) అనిభట్ల నారాయణగారు, విజయనగరము
- 2) అడివి కాపిరాజుగారి బి, ఏ, కమలము
- 3) బెల్లంకొండ రామమూర్తుగారు, పమిడిపాడు
- 4) పి. వి. రామస్వామిగారు, బి, ఏ; బి, ఎల్, చెన్నపట్టణము
- 5) నాదపల్లి రామకాసుగారు బి, ఏ; యం, ఆర్, ఏ, యస్, జయపురము

వార్తాశాస్త్రము:—

- 1) ముమిడిపూడి వెంకటరంగయ్యగారు ఎం, ఏ; ఎల్, టి, విజయనగరము
- 2) బనపల్లి రామచంద్రారావుగారు ఎం, ఏ, కలెక్టర్

చరిత్ర-రాజనీతి:—

- 1) భావరాజు వెంకట కృష్ణారావుగారు బి, ఏ; ఎల్, రాజమహేంద్రవరం
- 2) వింజయూరి గోవిందరాజాచార్యగారు బి, ఏ; బి, ఎల్, చెన్నపట్టణము
- 3) కొలవెమ్మ రామకృష్ణరాయగారు, బి, ఏ; బి, ఎల్, ”

భౌతిక శాస్త్రము:—

- 1) దాక్షిణి ఎ, ఎల్, నారాయణగారు, ఎం, ఏ; డి, ఎస్, సి,
- 2) దాక్షిణి యంతి చినకామేశ్వరరావుగారు, ఎం, ఏ; డి, ఎస్, సి,
- 3) శాతాని, పట్నాభిరామయ్యగారు, ఎం, ఏ; ఎల్, టి,

రసాయన శాస్త్రము:—

- 1) దాక్షిణి యేయూరి వెంకటరామయ్యగారు, డి, ఎస్, సి, విజయనగరము
- 2) కాళ్లపూరి మూర్త్యనారాయణగారు, ఎం, ఏ; ఎల్, టి, చెన్నపట్టణము
- 3) ముగ్గుల రాజగారు, బి, ఏ, వారాణసి

ప్రకృతి శాస్త్రము:—

- 1) గోపరాజు రామచంద్రారావుగారు, ఎం, ఏ, అనందాశ్రమం,
- 2) దాక్షిణి తుప్పల శ్రీనివాసారావుగారు, ఎం, ఏ; డి, ఎస్, సి; (చెన్నపట్టణం)
- 3) పురాణి మూరిశాస్త్రీగారు, బి, ఏ, బండరు
- 4) కొండే పురుషోత్తయగారు, ఎం, ఏ, విజయనగరం.

జ యం తి

సంపుటము ౧

సంచిక ౬

జయంతి కే నుక్కురినో
రససిద్ధాః శపిశ్చరాః

సంపాదకుడు
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ బి, ఎ.

“జయంతి” ఆలోచన సంఘము.

సారస్వతము:—

- 1) తన్నవ శ్రీనివాసాయన పంతులుగారు, బారిష్టరు, నందియ్య
- 2) విజయనగరం రంగారావుగారు ఎం. ఏ. టి. ఎల్. ,,
- 3) ఇంటింటి కనకాచలం పంతులుగారు ఎం. ఏ. టి. ఎల్. టి. పర్వతమిడి
- 4) నందూరి వెంకట సుబ్బారావుగారు టి. ఏ. టి. ఎల్. ఏలూరు

ధర్మశాస్త్రము:—

- 1) మహామహా శాఖ్యాయ తాతా సుబ్బారావుశాస్త్రీగారు, విజయనగరం
- 2) కిరాంతి రంగారావుగారు ఎం. ఏ. టి. ఎల్. ,,
- 3) బంతుపల్లి వల్లభయ్యశాస్త్రీగారు పర్వతమిడి
- 4) కావ్యవాక్యకరణిరేఖ పంచాక్షర అనివారాయ శాస్త్రీగారు మద్రాసు

లలితకళలు:—

- 1) అనిల్ కుమార్ నారాయణగారు, విజయనగరము
- 2) అడివి రామారావుగారు టి. ఏ. ,,
- 3) లెల్లంకొండ రామమూర్తిగారు, పర్వతమిడి
- 4) పి. వి. రామమూర్తిగారు, టి. ఏ. టి. ఎల్. చెన్నపట్టణము
- 5) నాదరాజు రామమూర్తిగారు టి. ఏ. టి. ఎల్. టి. ఎల్. జయపురము

వార్తాశాస్త్రము:—

- 1) మునిశిఖ్రాసి వెంకటరంగయ్యగారు ఎం. ఏ. టి. ఎల్. టి. విజయనగరము
- 2) బసవయ్య రామచంద్రారావుగారు ఎం. ఏ. ,,

చరిత్ర-రాజకీయము:—

- 1) భాగవత వెంకట సుబ్బారావుగారు టి. ఏ. టి. ఎల్. రాజమహేంద్రవరము
- 2) విజయనగరం గోవిందరాజుగారు టి. ఏ. టి. ఎల్. చెన్నపట్టణము
- 3) కొండెమ్మ రామకృష్ణరాయగారు, టి. ఏ. టి. ఎల్. ,,

భౌతిక శాస్త్రము:—

- 1) దాక్షిణి ఏ. ఎల్. నారాయణగారు, ఎం. ఏ. టి. ఎల్. సి.
- 2) దాక్షిణి జయంతి చినకామేశ్వరరావుగారు, ఎం. ఏ. టి. ఎల్. సి.
- 3) శాంతి, పట్నాభిరామయ్యగారు, ఎం. ఏ. టి. ఎల్. టి.

రసాయన శాస్త్రము:—

- 1) దాక్షిణి యేయారి వెంకటరామయ్యగారు, టి. ఎల్. సి. విజయనగరము
- 2) కాల్లూరి మూర్తిరామయ్యగారు, ఎం. ఏ. టి. ఎల్. టి. చెన్నపట్టణము
- 3) ముగ్ధ రాజగారు, టి. ఏ. ,,

సాహిత్య శాస్త్రము:—

- 1) గోపరాజు రామచంద్రారావుగారు, ఎం. ఏ. ,,
- 2) దాక్షిణి తన్నవ శ్రీనివాసాయన పంతులుగారు, ఎం. ఏ. టి. ఎల్. సి. (సర్వత్ర)
- 3) పురాణి మూర్తిశాస్త్రీగారు, టి. ఏ. ,,
- 4) కొండెమ్మ పురమోర్తియ్యగారు, ఎం. ఏ. విజయనగరం.

విషయసూచిక

పుటలు

ప్రేమగీతాలు

గిరికుమార

౧

చక్రవాక మిధునము

చింతాదీక్షితులు

౨-౧౪

పూజాప్రసూనములు

శ్రీ తదుల సత్యనారాయణకావ్య

౧౫

చిట్టేశ్వరుల

మహాకవి

౧౬

పాట

శ్రీ కృష్ణకావ్య

౧౭-౧౮

మహాకవి

కావ్య వెంకట సునీలరావు

౧౯

గీతములు

తెలికిచర్ల కృష్ణమూర్తి

౨౦-౨౧

జన్మాంతరము

పెనుమర్తి వెంకటరత్నము

౨౨-౨౩

భాగవతము

ప్రభుల రామబ్రహ్మనందం

౨౪

భాగవతము

నాయని సుబ్బారావు

౨౫

గీతములు

పువ్వాడ శేషగిరిరావు

చోడవరపు బాసకరామయ్య

౨౬

పాట

౨౬

కాలపుటాటపిడి

ఉవ్వూరి రామిరెడ్డి

౨౭

గోదావరీ సంగమము

విశ్వనాథ శత్యనారాయణ

౨౮--౪౭

శ్రీ కృష్ణ రాయబారము

ఉన్నవ అశ్వీనారాయణ

౪౮--౫౯

శాంతి వాహనవంశీయుల శాసనములు

భాషరాజు వేంకటకృష్ణారావు

౬౦--౬౯

పురాతన భారతీయ పురపిర్మాణము

కొంబి రంగాచార్యులు

౭౦--౭౮

ఆశాకిరణము

నోరి నరసింహశాస్త్రి

౭౯--౮౦

తిరివర్ణ చిత్తములు

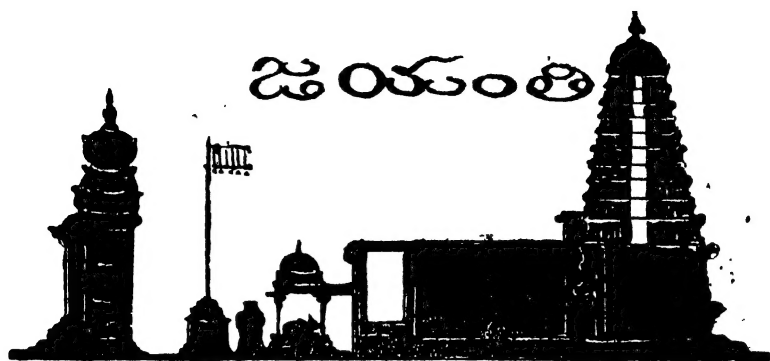
త్యాగరాజు

వాసుదేవన్, అడయారు.

పలుక రాని జ్యోతిస్సు నా ప్రాణము మెల్ల
 కావ్య రూపకముగా నిట్లు కరగఁబోసి
 ప్రళయ కాల నిరూఢ గర్భము నందు
 దీని యాకృతిఁ గూర్చి చింతించు చుంటి

ఈ మహాద్వైత భావ మిదింత కుదిరి
 కుదుర నీయద యేలొ నా హృదయకాంతి
 ఈ సుకావ్యాకృతిం గుదియించి వైచి
 దివ్య మగు జ్యోతిగా సమర్థింప నెంత

విగత తృప్తుని నన్నింత పెక్కిరించు
 నీ మహాత్మవ్త—

శ్రేణు గీతలు

గిరిజ మార

చ క ౨ వా క మి ధు న ము

చి ం తా దీ షీ తు లు

దేశము గోదావరి అద్దరి ఇద్దరి

కాలము ఆషాఢ మాసము: ఒకనాటి రాత్రి

పాత్రలు చక్రవాకము; చక్రవాకి

అద్దరిని చక్రవాకము ఒక చెట్టుమీద చిట్టచివర కొమ్మ
మీద కూర్చున్నది

ఇద్దరిని చక్రవాకి ఒక చెట్టుమీద చిట్టచివర కొమ్మమీద
కూర్చున్నది

౧

మొదటి జాము

చక్రవాకము

కువ కువ కువ కూయి కూయి కూ.....యి

చక్రవాకి

కూ....యి; కూ....యి; కూ....యి.

చక్రవాకము

గోదావరి హోరు పెట్టుతోంది. ఎందుకో చెప్పా? ఈ గోలలో
నా నఖి కంఠ మే వినరాకుండా ఉన్నది. కువ కువ కువ కువ కూ....యి
కూ.....యి.

చక్రవాకి

కూ.....యి, కూ.....యి, కూ....యి

చక్రవాకము.

గోదావరి తల్లీ! కొంచెం సీ హోరు తగ్గిద్దూ అమ్మా? నీకు
పుణ్యముంటుందీ! ఎక్కడా మాట వినబడకుండా చేస్తున్నావు.
కువ కువ కూ.....యి, కూ.....యి, కూ...యి

గలూ

చక్కావాకి

నా నాధుని పిలుపు లాగ వినిపిస్తోంది. నా లాగే యీ గోదా వరీ ఎన్ని తిరుగుళ్లు పడుతూ ఉండో! కూయి, కూ...యి, కూ...యి.

చక్కాకాకము

ఆఁ. వినిపించింది. అవతల గట్టున ఉంది నా సఖ. దాని గొంతుకే అది. సందేహం లేదు...ఈ రాత్రి ఈ గోదావరి మా కడ్డు వచ్చిందా! ఎప్పుడూ ఉపకారం అందరికీ చేసే యీ గోదావరి మా కిప్పుడు అవకారం చేస్తూ ఉందని మేమునుకో వలసి వచ్చింది గదా! కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి.

చక్కావాకి

ఎవరి గొడవ వారిది, ఎవరి ఆవేదన వారిది. ఒకరి కష్ట సుఖాలు ఇంకొకరికి కావాలా ఏమిటి ఈ లోకంలో. గోదావరి గొడవ గోదావరిది. మా గొడవ మాది. కువ కువ కువ కువ కూ.....యి, కూ.....యి కూ.....యి.

చక్కాకాకము

ఇంకా నా సఖ నాగొంతుక గుర్తించలేదు, కాబోలు. గోదావరీ తల్లీ! ఇందరి కిన్ని ఉపకారాలు చేస్తున్నావు. కొంచెం నా పిలుపు అవతలి గట్టుకు చేరవేద్దూ! ఎంత తహతహ పడుతోందో నా సఖ. కువ కువ కువకువ కూ.....యి కూ.....యి కూ.....యి

చక్కావాకి

చీకట్లు కృమ్మకు వస్తూ ఉన్నవి. ఒక్క సత్తెమ్మైనా మెరయడం లేదు. గోదావరి నూలవిననీయకుండా వున్నది. అసలు నా నాధుడు ఆ గట్టున వున్నాడో లేడో గట్టిగా పిలిచి చూస్తాను. కువ కువ కువ కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.. ..యి

చక్కాకాకము

గోదావరికి కూడా దయ లేకుండా వున్నది. ఏ చెట్టు అనుకొని ఏ చెట్టుమీద కూర్చున్నానో ఈ చీకట్లో తెలియడంలేదు. నాసఖ గొంతుకే అనుకున్నాను. ఈ గాలి హోరులోనూ ఈ గోదావరి హోరులోనూ ఏ శబ్దమేదైనదీ తెలియడంలేదు. కూ.....యి కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రివాళి

నా నాథుణ్ణి దగ్గర కూర్చోజేల్చుకొని ముక్కుతో రెక్కలు దువ్వుతూ విలాసముగా వుందా మనుకుంటే ఇంతట్లో ఈ చీకటి వచ్చి పడింది. ఆ గట్టున మంచి ఇనుకలూ చెట్లూ వున్నవి రమ్మని నాతో చెప్పి వెళ్లిపోయినాడు. నేనూ వెళ్ళవలె నని రెక్కలు విప్పిలోగా ఇంతటి కష్టదశ సంభవించినా? ఎంత పిలిచినా పలకడములేదు. ఏమై నాడోగదా నా నాథుడు! కువ కువ కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రివాళము

ఎన్ని రాత్రిళ్లు వచ్చినా ఇంక ఎప్పుడూ నిన్ను పదిలిపెట్ట నని మాటఇచ్చేవు నానాళి. ఈఎడ బాటు ఏలాగ కలిగిందో తెలియకుండానే కలిగింది. ఏ ముఠకుంటూ ఉందో నానాళి నన్ను గురించి. పలకరిద్దా మంటే నా మాట నన్ను దాటే వెళ్ళడంలేదు. కూ.....యి..... కూ.....యి....కూ.....యి

చక్రివాళి

ఎందుకు వచ్చిన ఇనుకలు ఎందుకు వచ్చిన చెట్లు? ఉన్నచోట ఉంటే ఇన్ని చాల్లు రాకపోవురుగదా! ఏదో అనుకోవడమే కాని ఎన్ని మార్లు ఇదివరలో ప్రయత్నము చేశాము కామ, చీకటి పడే అప్పు టికి ఒకరి నొకరు విడవకూడదని. ఎప్పటి కప్పుడు ఏదో ఒకటి సభ విస్తూ వుండి. పోసే ఏమి వచ్చినా బ్రదికి ఉన్నాడనుకొని సంతోషించడానికై నా మాట వినబడితే గదా. కువ కువ కూ.....యి కూ.....యి....కూ.....యి

చక్రివాళము

అయ్యో, ఈ చీకట్లో ఈ గుడ్లగూబ కూత లేమిటి, ఈ కీచు రాళ్ళ గోల యేమిటి, ఈ పక్షుల గొడవ యేమిటి? ఇదంతా ఎందుకు నా చెవిలో పడాలి. నా నాళి మాట నా చెవికెందుకు చేరదు? అయ్యో కువ కువ కూ.....యి కూ.....యి కూ.....యి

చక్రివాళి

ఈ కొమ్మలమీద ఈ పక్షులు ఏలాగున ప్రసంగించు కొంటున్నాయో? ఈ మెరుగుడు పురుగులు ఏలాగ వాటికి కాగడాలు వేస్తు

న్నాయో? ఈ వక్షత్రములు ముబ్బుల వెనుకనుంచి వలాగున నవ్వుతూ.
మాయమాతాన్నాయో? ఈ అవస్థ మాకే రానా! అమ్మయ్యో!
ఎక్కడున్నాడో గదా నా నాథుడు? కువకువ, కువకువ, కూ...యి,
కూ... ..యి, కూ.....యి

చక్రివాళము

ఈ గొడవలతో నాకు లాభములేదు. మనస్సు చెదరకుండా
నా సఖి మీదనే లగ్నముచేసి పిలుస్తాను. వివబడకుండా ఎందుక,
ఉంటుందో చూస్తాను. ఇంకో ప్రసంగము నా కెందుకు? 'కువ
కువ కువ కువ, కూ .....యి, కూ.....యి కూ.....యి

చక్రివాళి

దుఃఖంలో సుఖాన్ని తలుచుకొంటే ఆ దుఃఖం ఎక్కవై
తుంది. ఎవరి సుఖదుఃఖాలసంగతీ నాకెందుకూ! నా నాథుణ్ణి పిలవడం
లేప్ప ఇంక నాకేమీ పని ఉండగూడదు. లక్ష్యము చెదిరిన కొద్దీ
దుఃఖము ఎక్కువ అవుతూనే ఉంటుంది. ఇంక నాకు ఒక్కటే పని
కువకువ, కువకువ, కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి, కూ.....యి

చక్రివాళము

కూ...యి, కూ...యి,...కూ...యి, కూ...యి...

చక్రివాళి

కూ....యి, కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి...

౨

రెండవభాము.

చక్రివాళము.

కూ...యి, కూ...యి, కూ.....యి,

చక్రివాళి.

కూ...యి, కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రివాళము.

నోరెండుకు పోయింది. గొంతుక బొంగురు పోయింది.
నా సఖి నా కంటాన్ని గుర్తించలేదు. నేను నాసఖి కంటాన్ని గుర్తించ

లేదు. ఏమయినదో గదా నా పాళేళ్ళవరి. ఎంతకాలమో గదా ఈ అనుభవమూ, కూ...యి, ...కూ...యి...

చక్రివాణి

ఈ నల్లటి మేఘాలన్నీ ఆకాశాన్ని చుట్ట బెట్టుకొంటున్నవి. ఈ మెరుపులేమిటి? ఈ పిడుగు లేమిటి? ఈ పిడుగులమధ్య నా పిలుపు ఏమి కాను? అయినా పిలవకుండా ఎలాగ ఉండడం. కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రివాళము

ఈ గోదావరి హోయను మించి, ఈ పిడుగుల చప్పుడు మించి నేను నా సఖి పిలవగలనా? అయినా చూస్తాను. కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రివాణి

ఈ మాటు బాగోత్తగా వ్రుండ్లి మెరుపు మెరిసినవ్వుడు నా నాధుడవ తలగట్టిన వ్రున్నాడేమో చూస్తాను. కూ...యి కూ...యి కూ...యి

చక్రివాళము

భగవంతుడు ఈ గాలివాన భయము ఏమీ లేకుండా నా సఖి పిలుచడమా? కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

చక్రివాణి

మెరుపు వచ్చింది పోయింది. నా కన్నలు మాత్రం చీకట్లు క్రమిస్తవి. నా నాధుడు కానరాలేడు. లోకమంతా మాకు అపకారమే తలపెట్టినా, పోనీ ఈ గాలివానలో నా నాధుడు చల్లగా వ్రుంటే చాలు. కూ...యి కూ...యి, కూ.....యి

చక్రివాళము

పంచభూతములూ మా మీద ఆగ్రహించినవి. వాటినైనా పొగిరిస్తాయి నా సఖి చల్లగా చూడమని, కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

చక్రివాణి

ఈ గాలి వచ్చి కళ్ళలో దుమ్ము కొడుతోంది. ఈ వాన రెక్కలన్నీ తడిపివేసింది. ఈ పిడుగుల వల్ల చెవులు గింగురు మంటున్నవి.

ఈ మెరుపుల వల్ల కళ్ళు చీకట్లు పడినవి. ఇంక యెలాగ నా నాధుణ్ణి పిలవడం, వినడం, చూడడం, పొందడం. ఎవరికీ యలేదేమిటి మా మీద. కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

చక్కవాకము

ఏమి వాయుడేవుడా ! నీవు నా మాట నా ముఖం మీదే కొట్టకపోతే తీరదా? పోనీ నా పిలుపు అవతలి గట్టుకు తీసుకుపోరాదా? అక్కడ నా సఖి నా కోసం కొట్టుకొంటూ ఉంటుంది. కూ...యి కూ...యి...

చక్కవాకి

నిద్ర పోయిన పక్షు లన్నీ లేచి ఒకరి నొకరు అనునయించు కొంటున్నవి. న న్ననునయించేవా రేరీ? కూ...యి, కూ...యి...

చక్కవాకము

నీవైనా నేను చెప్పిన మాట విందూ వాన డేవుడా ! సిత్యబద్ధంగా రవంత నీవు నీ హోరు తగ్గిస్తావా నా సఖి పిలుచుకొంటాను. పోనీ చేతనైతే నా పిలుపు అవతలి గట్టుకు అందజేద్దూ. కూ...యి కూ...యి...

చక్కవాకి

ఈ వేళ అమావాస్య కూడా కాబోలు. చంద్రుడుంటే ఆశ పెట్టనైనా ఆశ పెట్టేవాడు? ఇప్పుడు ఆ ఆశ కూడా లేకుండా పోయింది. “ఆ చివర కొమ్మమీద కూర్చుని ఆలాగున తడిసే బదులు ఆకుల సందున దాగొక్కరాదా” అని పక్క పక్షులు నా కువడేశం చేస్తున్నవి? ఎవరి ఆవేదన ఎవరికి తెలుస్తుంది. కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి.

చక్కవాకము

ఏమయ్యా ఆకాశ రాజా ! నీ మణిని ఎక్కడ దాచిపెట్టే పయ్యా? అందరినీ కనిపెట్టే నీవు మా కింత అవకారం చెయ్యవలసి వచ్చిందా నాయనా? నా శబ్దం నీలో దాచుకొనే బదులు నా సఖికి అందజేయరాదూ పుణ్య ముంటుంది. కూ...యి కూ...యి, కూ...యి.

చక్రివాక్

కాలం పరివర్తమైతేనేగాని ఏమీ లాభంలేదు. ఈ దుర్భర దుఃఖంలో నాకు ఉపశమన మిస్తున్నది నానాధుని పిలుపు వక్కలే. కూ...యి, కూ...యి, ...కూ...యి

చక్రివాక్

ఎవరికి మొక్కుకున్నా ఏమీ లేదు. చీకట్లు చిక్కబడి చిక్కబడి అవే విచ్చిపోతవి. అనంతమైన కాలమంతా ఒక్క రాత్రి కాదుగదా? నా స్థితి పిలుపుకొంటున్నది. లాభించినా మానినా అదొక్కటే. కువకువ, కువకువ కూ...యి, కూ...యి, కూ.....యి

చక్రివాక్

కువకువ, కువకువ, కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

చక్రివాక్

కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి,

మూడవజాము

చక్రివాక్

దుఃఖం ఎక్కువ అయి ఎక్కువ అయి మొగం మొత్తుతుంది. ఎందుకో గాని ఈ దుఃఖం నా హృదయంలో ఉండలేక బయటికి పోతోంది. ఏమిటో కారణం! కూ...యి, కూ...యి కూ.....యి

చక్రివాక్

మబ్బులు మాయమయ్యాయి, పిడుగులు పోయాయి. నక్షత్రాలు రెప్పవెయ్యకుండా నాకేసి చూస్తున్నాయి. పోనీ ఈ నక్షత్రపు కాంతిలో నా నాధుడు కనబడితే బాగుండును. కూ...యి కూ...యి, కూ...యి

చక్రివాక్

ఆశ్చర్యం. ఇంతగాలి వచ్చి యింత వాస వచ్చి ప్రపంచం అంతా తాదమూర్తైనా ఈ గోదాపరి వక్కలే గోలపెట్టుతూ ప్రాణహింస గదా. మనోనిగ్రహం అంటే ఆలాగున ఉండాలి. కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

మొదటి

చక్రవాకి

ఈ ప్రళయములో నా నాధుని కేమీ అపద సంభవించ కుండా వుండాలిగదా! ఎంత పిలిచినా పలకడు, ఎంత చూచినా కనబడడు, కూ...యి, కూ...యి కూ.....యి

చక్రవాకము

అయ్యేది అపకమానదు. నా సఖిగోసం యింత తహతహ పడు తున్నా పిలుపుకు మారు పిలుపైనా వినబడ కూడదూ. కూ...యి కూ...యి, కూ...యి

చక్రవాకి

ఇంక లాభం లేదు. ఇ త ప్రళయం వచ్చాక ఇంక నా నాధు డెక్కడో నే వెక్కడో! ఈ కొమ్మ చిట్టచివరకు వెళ్లు తాను. సరిగ్గా గోదావరి మీద ఉంటాను. నా గోలను ఈ గోదావరి గోలతో కలుపుకుంటాను. అవిడ ఎంతైనా భరించ గలదు. ఎందు కింక బ్రతకడం కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి.

చక్రవాకము

ఈ దుఃఖంలో లోకం అంతా నన్నెగతాళి చేస్తూ ఉంది. న్నా సఖి కంఠం విప్పిస్తే ఆ ఎగతాళి స్వర్గం కింద భావించే వాడిని. ఇంత నేవు పిలిచాను. ఒక్క మార్తైనా ఓ అన్న ముక్క చెవులలో పడక పోతే? ఎందుకీ బ్రతుకు? ఈ చిట్ట చివర కొమ్మ మీద నిల బడతాను. కళ్లు మూసుకొని ఈ గోదావరిలో నా దుఃఖ మంతా కలిపి వేస్తాను. కూ...యి, కూ...యి, కూ.....యి

చక్రవాకి

ఇంకొక్క మారు గట్టిగా పిల్చి ఆ తరవాత—కూ...యి. కువ కువ ... కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

చక్రవాకము

నేను తొందర పడడం లేదు కదా. ఒక వేళ నా సఖి బ్రదికే ఉండేమో? లోకంలో ఉన్న దుఃఖమంతా కలిసి ఒక్కమారు మొర పెట్టుకొంటూ ఉన్నట్లు మొర పెట్టతాను. నా సఖి బ్రదికే ఉన్నట్ల యితే నాకు మారు పలుకుతుంది. కువ కువ కూ...యి, కువ కువ కువ కువ కూ...యి, కూ...యి, కూ.....యి

చక్రివాకి

ఇంక లాభం లేదు. ఎక్కడా సమాధానమే లేదు. పిలుస్తూనే గోదావరిలో కలిసిపోతాను. కూ.....యి కూ.....యి కూ....యి

చక్రివాకము

మారుపిలుపు వచ్చినట్లయినా అలుకుడులేదు. ఎందుకింక ఆశపెట్టుకోవడం, అలవాటైన ఈ పిలుపు అప్రయత్నముగా నోటినించి వస్తూనే వుంటుంది కాబట్టి ఆ గోదావరీ గర్భంలో ప్రవేశించినా నా సఖని పిలుస్తూనే వుంటాను. కూ...యి, కూ...యి, కూ...యి

౪

నాలుగవ జాము

చక్రివాకి

భ్రమా? లేక నిజంగా విజయవా? ఏమీ సందేహం లేదు. నా నాథుడి పిలుపు అది. ఎంత మోసం జరుగేది. అన్నా, కవ కవ కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రివాకము

ఎంత తొందరపడ్డాను. అదుగో నా సఖ కంఠమే అది. ఎంత సేపటి బట్టి పిలుస్తూ ఉందో! కవ కవ, కూ.....యి, కూ.....యి కూ.....యి

చక్రివాకి

అవును. నా నాథుడి పిలుపు అది. ఈ అనంతమైన ఈ అవశాశములో లోకమంతా నిద్రపోతూ ఉంటే రోకాని కంఠకూ ప్రతి నిద్రనై ఈ దుఃఖాన్ని ఎవరికి వెళ్లబోను కంటూ ఉన్నట్టు మరి. నా నాథుడే. సందేహం లేదు. నా నాథుడి పిలుపు అది. కూ.....యి కూ....యి, కూ.....యి

చక్రివాకము

సఖ, సఖ, నా మాట వివబదుతూ ఉందా? కూ.....యి కూ.....యి,

చక్రవాక

ఓయి, ఓయి, కొమ్మ చివరకు, రా నా స్వామీ, నిన్ను చూచుకొంటాను.

చక్రవాకము

కొమ్మ చివరనే ఉన్నాను. నా కూతను బట్టి నా దిక్కు నిర్ణయించుకో కూ....యి, కూ.....యి,

చక్రవాక

ఈ చీకట్లో కన్ను చూడలేకుండా ఉంది. కాని హృదయం చూస్తూ ఉంది. కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రవాకము

నీవు అలాగ పిలుస్తూ ఉండు. ఈ చీకట్లో నీ కూతను బాటగా చేసుకొని నీ దగ్గరకు వస్తాను. కూ .....యి, కూ.....యి

చక్రవాక

ఏమి ప్రమాదమో, వద్దు వద్దు, ఈ చీకట్లో అన్ని బాటలూ నశించి పోయినవి. సుఖానుభవం ప్రారంభ స్థితిలో ఉన్నప్పుడు సిరిడు సుఖం కోసము దుఃఖము తెచ్చి పెట్టుకో రాదు. కూ.....యి కూ.....యి,

చక్రవాకము

‘ నీ వక్కడే ఉండు నే వస్తున్నా. నా కూత వింటూ ఉండు. నీ కూతతో నాకు దారి చూపించు. కూ....యి, కూ....యి, కూ....యి

చక్రవాక

అమ్మయ్యో నీ వేమై పోతావో. నేను నిన్న కలుసుకొంటా తోవలో. కూ.....యి, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రవాకము

సఖి, ఎక్కడున్నావు నీవు. కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవాక

ఎక్కడ నా స్వామీ నువ్వు, కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రివాళము

పైని ఆకాశం, కింద గంగా. ఈ అనకాశ మంతా నిండినది నాసఖ పిలుపు. ఎక్కడో, ఎలాగో వెళ్ళడం, కూ.....యి, కూ...యి,

చక్రివాళి

చెట్టుకొమ్మను వదిలి ఎక్కడకో వెళ్లుతున్నాను. నా కూతా నా నాధుడి కూతా ఏకమై దిశ్చిరైతము చేయడము కష్టంగా ఉంది. కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రివాళము

కూ.....యి, సఖ!

చక్రివాళి

కూ.....యి, స్వామీ!

చక్రివాళము

ఎక్కడ ఉన్నావు నా సఖ, గట్టు కానరాకుండా ఉంది. కూ.....యి,

చక్రివాళి

గోదావరి మీద ఎగురుతున్నాను స్వామీ! మలిన మైన ఈ గోదావరి జలములో నక్షత్రపు తీర్థములు కనిపిస్తున్నవి కాని ఎంత వెదికినా నీ ప్రోబింబము కానరాకుండా ఉన్నది. కూ .....యి,

చక్రివాళము

నా సమీకములోనే ఉన్నట్లున్నావు. ఇటురా సఖ! ఇటు ఇటు కూ.....యి

చక్రివాళి

ఎక్కడ స్వామీ! ఎక్కడ ఎక్కడ? అయ్యో, చీకచీక తటా నా దృష్టిని ఎదుర్కొంటూ ఉన్నది. ఎక్కడ స్వామీ కూ.....యి.

చక్రివాళము

అయ్యో నా సఖ గొంతుక దూరమై పోయినది. సఖ, నే నిక్కడన్నా. విషాదకూజతాలు చేసుకుంటూ నా సఖ ఎక్కడకో పోతూ ఉంది. సఖ, ఇటురా, ఇటురా, కూ.....యి కూ.....యి

చక్రివాళి

మళ్ళీ మొదటి దశకు వచ్చాను. నా నాధుడి పిలుపు అంత కంతకు అస్పష్ట మాత్రా ఉంది. నా నాధుడి కోసం ఈ ఆకాశమంతా వెదుకుతాను. కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

అయ్యో నా సఖి దూరమై పోయింది. ఏ దిక్కున ఉందని వెళ్ళును? కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

ఈ గోదావరి నీటి మట్టము వనునరించి పోతాను. ఎప్పటికైనా నానాధుని నీడ గోదావరిలో కనబడకండా ఉంటుందా, కూ.....యి కూ.....యి,

చక్రవర్తి

సఖి, ఇక్కడున్నా, కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రవర్తి

ఈ చెట్టు గోదావరి మీద తేలుకుంటూ పోతూ ఉంది. దీని మీద కూర్చుని నా నాధుణ్ణి పిలుచుంటాను. కూ.....యి, కూ.....యి.

చక్రవర్తి

అదుగో నా సఖి కంఠం. నా సఖిపానికి వస్తూ ఉంది. కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

గోదావరి నాసఖి కంఠంతో కూస్తూ ఉన్నట్లున్నది. గోదావరి నీటిని సమీపించి వింటాను. కూ.....యి, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

అదుగో నా నాధుడు. కూ.....యి, కూ.....యి

చక్రవర్తి

అదుగో నా సఖి కంఠస్వరము కూ.....యి,

చక్రవర్తి

ఏడీ, ఎక్కడ, ఇక్కడున్నట్లే తోచిందే నా నాధుడు, కూ.....యి,

చక్రవర్తి

ఎక్కడున్నావు సఖి, వస్తున్నా. కూ.....యి, కూ.....యి

౫౦౮

చక్రివాకి

కంటికి కప్పిన చీకట్లు విడుతూ ఉన్నట్లున్నవి. అదుగో
నా నాథుని నీడ కూ.... యి,

చక్రివాకము

అదుగో సూర్యభగవానుడు వస్తున్నాడు. మా కోసం చీకట్లను
కరిగిస్తున్నాడు. అదుగో నా నభ, కూ.....యి,

చక్రివాకి

నాథా, రా, రా, రా స్వామీ, రా, రా నా ప్రక్క
కూర్చో.

చక్రివాకము

ఎంత పుణ్యము. అదుగో నా నభ ఆ కొమ్మ మీద. గోదావరి
తల్లి తన హృదయం మీద కూర్చో బెట్టు కంది. వెళ్ళు తున్నా నా
నభ దగ్గరికి. కూ.....యి.

చక్రివాకి

కూచో స్వామీ కూచో. నా ప్రక్కని కూచో. ఎన్ని
యుగాలైనది.

చక్రివాకము

ఎన్ని యుగాలైనది! ఇంత కాలం బ్రదికి సందుకు ఇవ్వకూ
సాఖ్యం. ఆ సూర్యభగవానుడికి నమస్కరించు నభ. ఎంత పుణ్య
క్షుణ్ణో మనలను మళ్ళీ కూర్చినాడు.

చక్రివాకి

ఆ తండ్రి మనల నెప్పుడూ ఒక కంటితో చూస్తూ ఉంటాడు.

చక్రివాకము

ఈ గోదావరి ఇంత గోల పెట్టుతూ వుంది. ఎక్కడకు
వెళ్ళుతూ వుందో చూద్దాము పద. ఇదీ తన భర్తను చేరడానికి
ఇంత తాపత్రయం పడతూ ఉన్నట్లుంది.

చక్రివాకి

చూద్దాము పద

చక్రివాకము

కూ... యి

చక్రివాకి

కూ.....యి.

పూజా పృథ్వీ నూనములు

కాలని పూలు కోసికొని రమ్మని పంపితి వీవె యీ యమః
కాలము నందు పెద్ద యొడి గట్టి ననున్; పవమాన వీచికా
జాలము లందు నే వలపుజాడల గట్టుచు వచ్చులోన ఈ
పూలవనమ్ము గుమ్మమును మూసి, పిల్చిన పల్కరెవ్వరు

ఈ పథమందు వచ్చు జను లెల్ల రెగాదిగ నన్ను జూచి లో
లోపల నవ్వుచుండ నెటులో నిలుచుంటిని వేగుచీకటిన్
మాపులువడ్డ లేత పొగమంచు తెరల్ పులకించి పో, ఉషః
శ్రీ పవనమ్ము లెక్కి విహరించెడు పూవులతావు లానుచున్.

ఆ రవికాంత నీల జలదావళిపై బడ చిత్రవర్ణ శో
భారమణీయతల్ దివిని వ్రాలిన పోలిక ఈ వృథాత గం
భీర సుగంధ శీతల సమీరము నా మెయి సోకినంత వి
ష్ణురెను నా విషణ్ణ హృదయాన అపూర్వ విముగ్ధభావముల్

• కాలము వెళ్ళబుచ్చి విధి కాళులపై తల మోపుకంటె నే
నేల స్వతంత్ర ధర్మము వహింపగ రాదని తోటపెన్లడిగ
• కేల స్పృశింప వింటి నొక కేకను “ మాలికి గుచ్చినెంచు పే
మాలను లీ వనిం జొర ననర్దులు వారల కంద వీ వువుల్ ”

శ్రీ వేద సత్యనారాయణశ్రీ

గాలి అడుగులు

కడిలి తేనే

పేల గుండెల

బెదిరి పోతుంది

మా చిట్టి శ్యామల
జేనికొరకొ

పెళ్ళి చూపుల

వెడికి చూస్తుంది,

ఇంకోలోనే

బోసి సవ్వలు

వెళ్ళబోస్తుంది

మా మనసు లోపల

వంత వెన్నెల

విరిగిపోతుంది

మల్ల యేదో

కళ్ళు తిప్పి

కడిపి చూస్తుంది

ఆ

కళ్ళలోనే

వంత వెలుగులు

వెలిగిపోతాయి

మా చిట్టి శ్యామల
ఇతరు లెవ్వరి

కంట బడనీ

కాంతి చూస్తుంది

మా

లోని వేవో

కలలు కడిపీ

వెలికి తీస్తుంది.

ప్రేయసీ ! ప్రేయసీ !

ఓ యమావాస్య త

మస్వినీ ! గగననీ

మంతినీ ! నా సఖ !

నీ దీర్ఘధమ్మిల్ల నీల పల్లీచ్ఛాయ

పొడిచిఱని నిదుర చెర విడిచి పూవులు నేడు

మరుగు హృదయాల నా

ఊరకు తళ తళ పాడు

సురభిళాహ్వనముల్

పరపి న స్లది దు

ర్భర దురంతావేగ

వరత వెక్రిని జేయు

నా సఖ ! నా సఖ ! .

నే సైపగా లేను !

నీ కైశికధ్వంత నిశ్శబ్దముం జీల్చి

నా ఊరకె, నా ఊరకె, నా శర్వరీ సతీ !

ఊటి నవమల్లకలు

ఊటి కన్నులు విచ్చి

విరహ వీక్షణ భయం

కర మాధురుల నన్ను

పలుకరించిన చెరీ !

పులకరించిన బ్రతుకు

వేగిపోవునా యేము

అగలేనో యేము

నా సఖ ! నా సఖ !

నే సైపగా లేను ;

నీ కుంతలములలో నాకై శిరసు లెత్తి
నను బోల్చుకొన్నవో ! నను బిల్చు చున్నవో !

నడియించు ఆ పూవు

లెటు నవ్వు చున్నవో

తురిమి విసరుము వాని

ఎరుగ నేరని దూర

దూరాలకో రహ

స్త్రీరాలకో చెలీ !

కప్పికొంచున కనుల

కప్పగలనా యెడద

నా సఖి ! నా సఖి !

నే సైవగా లేను ;

ఓ నితాంత వియోగిని ! ఓ నిశీధి

నీ ! కఠోర ప్రణయశాలిని మమింపు

చాలు, నా సఖి ! నీ ప్రేమ శాపవీ య

పూర్వ నారక యాతనాభిర్వతాపము !

శ్రీ కృష్ణకావ్య.

ము కో టి

ఈ యేకాదశి నాటి వెన్నెల నఖి యే పుణ్యవన్యాకృతు
 చ్ఛాయా శీతల వేది నస్థలిత వర్చశ్శీలు పావిత్ర్యముల్
 పూయన్ ఏ యతికస్య పాడు సరసంపుఁ పామగావమ్ములో .
 తీయమ్మైనదొ పూతభావనల తేనెల్ పూయు డెందమ్మునఁ

శుదియై తీవ్రతరోపవాస నిరతిఁ శుభ్రాంగియై భావనా
 నిచయూర్ణ ఉచు గొల్చి నాధునకు తన్నీరాజనం బిచ్చి, చొ
 త్కచు గ్రీగంటనె జూచు నే పడుచు సిగ్గుల్ చేరు దృష్టాల్లికా
 రుచు లందుఁ తడబడ్డవో బతుఁ జూగు లజ్జ నీ వెన్నెలల్

తెరచిన వర్గ పట్టణపు నివ్యకవాట ముఖమ్మలఁ పురం
 దరసభ నందముల్ దొరగ దర్పక పుష్పరజంబులై మరు
 త్రరుణులు లాస్యముల్ సలువ తన్మధురాంగ రుచిస్సుధావడుల్
 శరదలు వారుటఁ బలుక బారెడు నీ నడిరేయి కాముదుల్

ఘృధు.మధురాధరల్ దివిజ మానిను లాత్మవయో విపక్వసం
 పదలను జూటబెట్టు పలిపమ్మల చాల్చి ప్రియాంకపాళి న
 మృదము మదమ్ము చేర రతి మక్కువ లూరగ మోపు లీయ న
 య్యధర రసాల నాని తడి యారపు ఈ ప్రణయార్ద్రచంద్రికల్

కాశూరి శంకట సరసింగరావు

కవికా సమితి

ఈ వియోగ గీతిః లెవుడేని నా య
భాగ్యవశమున నీకంట బడెన యేని

అవల దొర్యము నీ కనర్హములు నకియ

వలపు టాకలి వేగి నా వలెనె మాన
జీవితమ్మల నొంటి గృశించు భగ్న
హృదయులకె కాని అటగా బ్రదుకు గడపి
కలత నెరుగని సౌఖ్యజీవులకు గాదు

ఈ విరహ గీతికలు శోకభావ భరము
లివి పఠించిన నీ చిన్ని యెద కలంగు

అవిరతానంద విలసితమ్మైన నీదు
జీవితమ్మన నను జింతనేయకుండు
ఔరుగుదును. కాని గాటంపు మరపు తెరల
నడగిపోయిన నాదు నెయ్యంపు కతలు
ఈ విరహ శోక గీతి నాలించినంత
ఉలికిపడి లేచు మెరపు కత్తుల విధాన

అది నిశీధిని ప్రబల తీవ్రాతపమ్ము
 వలన ఊర్ధించి ప్రకృతి నిశ్చల సుషుప్తి
 నవళ యైనట్టి వేళ—నియన్నదీ త
 రంగ శిఖరాళి తుర్బింత లాసి యెగయు
 శీతల తుషారములు నవజీవనమ్ము
 గురియు కాలము. వాలిన కోమల ప్ర
 సూన వల్లవరాజుకై తేనె లొల్కు
 జోలపాటల మెల్లగా నాలపించు
 మందపవన కుమారికల్ మనలువేళ

అది ప్రళాంత నిశానమయమ్ము, అది హృ
 దంతరాశములోని తుర్బింత లెల్ల
 వెలికి విస్పష్టముగ వినిపించు వేళ
 అది మనోహర తారకామృదుల గీత
 రవ సుధాధార దివినుండి భువికి జారి
 ప్రేమ పులకిత హృదయమ్మతో మనోజ్ఞ
 భావ ముదయింప జేయు శుభావసరము

అపుడు ప్రియహావ భావనాయత్త చేత
 మవశయై వింత వింత యూహలను దేల
 మైమరపు జెంది ప్రేమైక మధురమూర్తి
 నై యరయుచుంటి రమ్యదృశ్యమ్మువోలె
 చిత్రితమైన ప్రేమ చరిత్రయెల్ల

తెలికెర్ల కృష్ణమూర్తి ఎం పి

జన్మాంతరము

౧

నే నొక జీవినై పడి యనేక యుగాలు మనుష్యలోక జ
న్మానుభవమ్ము పొందితి పవంత సుఖోక్ములలోఁ దుమారమం
దానిలకేళిలో హృదయ తామరన మొక్క వేయి మారు లా
ళా నవగంధముల్ విరియ జన్మపరంవర లోనరిల్లితి

ఒకయెడఁ దుంగ భంగ పవనోక్ములఁ గొట్టుకుపోతి మాధుకే
లికి విరిదేనెపావకము లేఁజపురాకుల పల్కెరాల బో
నుకొని దివస్సతుల్ వ్రేణయసూచి దరస్మిత మొల్కఁబోసి రా
సుకృత రహోమహర్మి వివకుండ వదెక్కడి మానవుండనో

ఉత్తుంగాచలకూట విస్తృత దిశావ్యాపాంబులోఁ గేళికా
యత్తమ్మై పయనమ్ము గట్ట నొకనా దాక్షిణ్య ఘోరాంధ్ర ని
ష్పత్తి వ్యంజిత కాలమేఘ జటిలాళాగర్త కాలువ్యమం
దొత్తై వైద్యుత దంష్ట్రీకా హసిత మృత్యుకీడనోద్యేగముల్

ఒక తరితీపి వెన్నెలల నొక్క పదమ్మునె స్వగమక్కి యిం
కొక దురదృష్ట వాయువలయోదయ మందు నధక్కుతుండనై
నకల సుఖానుభవముల విహదపు న్యపుము లభ్యసించితి

౨

నే విక నూహలే బ్రతుకు నేరువు గాగ నుపవ్యసించు మం
దానిలబాలు దాసిన సుతారపు పల్కులు, కన్నెయిబ్బు నీ
లైన రహస్సుభవ్రేణయరాగము, కల్వల కోడెగాని హా
సానుమితార్థముగ్, విలయమందలి సృష్టిరహస్యవేదవర్

జన్మాంతరము

అమృతవయోధిలో జనన ముండెద, శంఖ శిరోధృత వ్రీసూ
 ౨౫) న మధుర మూర్తి నై కలికి నవ్వుల చక్కిలిగింత వెట్ట మో
 హము పడెదన్, రణన్నవనవాగత పారభృతీవియోగ రా
 గములకు గుస్తరించెద వికస్వర జీవనలోకచారిమన్

(౬) ఊహల లోననే బ్రతుకు నొందితి, యూహల పెంచె వానిలో
 నే హరిదంత గోళముల నిద్దురవోతి, తదీయ భావనా
 వ్యాప్తాకు లొల్కు కిన్నెరల ప్రియపు తేనెకరుల్ల రాగిణీ
 పూహము లందు చిక్కవడి పోయి పరాజయమే పరించెదన్

గ

3

పుట 16 లైన్ ౨

నా గత జన్మ జీవన ధనములు ముచ్చిలి కాలచోరుఁ డీ
 ౨౬) లాగున వెంబడించెడుఁ దలంపుల కందని యానతాశ్శ బె
 న్వాగుర మోహపెట్టెను, యుగంయుగ కంకణ కింకిణీ వ్వరా
 భోగపు తాండవమ్ము లెగబోసి హతాశుని మోసగించెదన్

పెనుపర్తి వెంకటరత్నము

లీలా క మ ల

౧

అల్పజీవిని నా హృదయమున మెరపు
వెంబడి మెరపు వన్నపు వేళ తరచి
తరచి మాయమైనది. ఒక తరుణరేఖ
నెట్లా నుళువుగ బట్టి బంధించినాను

ఆ ప్రభాసీమలో జీవమైన తీవ
నీడల పరీమళాలలో నిలుపు నిలుపు
పులకరించుచు నొక చిన్ని పూపతెలుపు
మోటి మాటికి నటునిటు మలుచుచు

ఇప్పుడు చిగురు నెట్టి శయనం జేతు
మృదుపరీమళ పవనూన విధుతా స
నాధములు నుమములు నీకు నవ్యభూష
లమర జేతు లోకములు విభ్రమము పొంద

—

ఈ ఘటము నెత్త నెత్తుక యేళు లెన్న
దాటి డట్టంపు కాసలు దాటుకొనుచు
ఆ మహాన్నత శైల శృంగాగ్రమందు
కదలు నీకు నే సాదింపగా వలె నట?

మార్గమధ్యంబు నందున మామకీన
భాండము వినిగి తాంబూనై పడెడు ననుము
నా శరీరమ రక్తంపు నదులు కట్టి
నా శిరము వేయి తున్నలై నలుగు ననుము

ఎంత నిర్దయ బుద్ధివో! ఈ నిశాఢ
భాగమున మేలుకొలిపితి భాండ మెత్త

ప్రళయ కామబ్రహ్మసందం

౫౪౦

ఫలశ్రుతి

తలిరు మెత్తని నీకు పాదములు కప్పి
నా పదములు చిన్ని నీ నవ మృణాల
సదృశ కరములు మూసి హస్తములు నావి
లమృత పుష్ప సుగంధి నీ యాస్యసుమము
మద్గళమ్మన నిశ్శావ్యస మధువు లూడు
కొనగ నీ మూర్ధమును మూరుకొనుచు నేచు

ఇట్లు బాహ్య ప్రపంచ విస్మృతిని జేవి !
ఒడుగుకొని శయనించు నిన్ పొదువుకొని వి

- . లాస సుందర దివ్యలీల బడునాల్గు
భవనములు బొజ్జ లోన నిముచ్చుకొన్న
- ' బాలకృష్ణుని రీతి నే పవ్వళింతు
- . నామిని సుఖారాత

*

మనమనక మబ్బు ఎలిపమ్మ మునుగుదాల్చి
 కొండకొనలఁ బడి పాడుకొనుచుఁ బోవు
 శిశిర శీతల పవమాన శిశువు నెత్తి
 పెంచుకొన్నాను వంశి పూరించు కొఱకు

గగన గంగా తరంగిణీ కమల కోర
 కముల తొలిపూత నాటి సింగారములకు
 బాల భాస్కరు చాయలఁ బాలువోసి
 తెనుగు తావుల వాసింపఁ బెరిచినాడ

తెనుగు తీయందనమ్ముల మునుము వట్టి
 పాల పంటలఁ గోయు ప్రాభవము కలిమి
 నీ భవమ్మన నాకు వాసింపు గాని
 ఎవుడు ములకెత్తెనో యే ము? ఎవ్వఁడెఱుఁగు

పుత్వాడ కేశవరావు

చోడవరపు జానకిరామయ్య

నేను పల్లెవాళ్ల కుర్రాణ్ణి బాబు
 నన్ను కొట్టాద్దు తిట్టాద్దు బాబు
 నేను పుట్టింది పూలపిల్లి పుంత
 నే పెరిగింది పాలకొల్లు సంత
 నేను ఏసింది ఏసిరాయి బాబు
 నాకు పడ్డాది జెల్లకొంతు బాబు
 నా పేరు రొమ్మపోతు బాబు
 మా అమ్మపేరు యినకదొంతు బాబు
 నా బాబుపేరు మట్టగిడన బాబు
 మా అప్పపేరు నేసిపరిగి బాబు
 మా తమ్ముడు పేరు సుట్టముక్క బాబు
 మా అన్నపేరు జెల్లకొంకి బాబు
 నేను పల్లెవాళ్ల కుర్రాణ్ణి బాబు
 నన్ను కొట్టాద్దు తిట్టాద్దు బాబు

(*) దీనిని దీక్షితులుగాదు ఒక జంగమ దగ్గర వ్రాసికొనిన పాట)

కాలపుటొ టి పి డే

మరణమే లేక యుండిన, మానవునకుఁ
బూర్ణముగ జీవిత సుఖంబు బోధపడదు
అంధకారము లేకున్న నమృతకరుని
రాక కెవడు నిరీక్షించు రసవిపాన

స్వర్గమును దుఃఖహీన నివాస మటుల
సృష్టి చేసెను మతిలేని శిల్పి యెవడో
చిటికె యైనను నైహిక జీవితంబు
వినిమయము నేయ నమరపట్టణము గొఱకు

కాంతవోయిన యనివార్య కారణమున
రూపతిన యట్లు లోకంబు చూపడియును
ఇంపె గొల్పును, గత జీవితంపు విలువ
యింత యంతని యనరాక హెచ్చు కతన

కాలవాహిని దొర్లుచుఁ గఱకు వాసి
నున్న నయ్యెను స్మృతియు; నింకెన్నటికిని
వివరములు గోచరింపవు: వినిమయార్థ
సక్తయా వ్రకృతి కళ కసాధ్య మెద్ది

ప్రాచీన పువ్వులు విదలింపఁ బడఁతి కురుల
వాడు తావులు తారాదు పగిది, నిదుర
లేవఁ జిన్నారి కల తున్నతా విధాన
నెలత, నీ రూపు తలపు మన్నితము నొందె

కామినీ, నీవు యాధార్థ్య సీమ చాటి
గొనబు బంగారు కలలలో గుఱుకు పడవు !
దివ్య మీ నీ స్వరూపంపు దిక్కు జూప
నవరిమిత మూల్య మాసిందె నయ్యె ! ధాత
ఉప్పురి కామిరెడ్డి

నైరసాని పాటలు

గీ గోదావరీ సంగమము

గాలి పిల్లలె పోయి పూదెనో
మొగిలు కన్నెలు పోయి చెప్పెనో
తగని తోరిక చేత తపలో కడలిరాజు
సాగను కిన్నెరసాని చూడాలె ననిపించి
ఉట్టటు లూగెనూ
మిట్టెక్కి చూచెనూ

మినమినని మింటికై పొంగెనూ
మనక మనకల కళ్లు విప్పెనూ
ఎంత దూరా నుండొ యీ చిన్ని పడుచంచు
సంతోనమే మేను సకలమ్ముగా మారి
మిరిమిరి చూచెనూ
బొటవేళ్ళ నిలచెనూ

ఉలికి కెరటా లూగు లాడెనూ
గుబురులై ఉప్పొంగి పోయెనూ
తనయొడ లైన కేమొ తెలియన ట్లయిపోయి
తరుణి కిన్నెర అందమే లోక మయిపోయి
సళపెళా కాగెనూ
గలగలా పూగెనూ

తన నీటిగుణ మెందు పోయెనో
తన చల్లదన మెందు చాగెనో
పరగ తపలో నున్న బడబాగ్ని శిఖ పొంగి
తన శరీరమొల్ల దహించి వట్లుగా
తటవటయి పోయెనూ
తపియింది పోయెనూ

గంగ తన యిల్లాలు కాదటే
 యమున తన యిల్లాలు కాదటే
 ఎంతమందీ లేరు ఇన్నియేళ్ళూ వచ్చి
 చిన్నివాగును చూచి చిత్త మెరియించుకో
 తనకు నిది తగదూ
 కడలి రాజునకూ

ఏ నాటి ముసలి యీ కడలి
 ఏ నాటి పెద్ద యీ కడలి
 తిరిగి నలుగురి లోన తిరుగ నేర్చినవాడు
 పరగ కామమునకై బడలిపోయె నటన్న
 తనకేమి పరువు
 కడలి రాజునకూ

తన కున్న మరియాద యెంతా
 తన కున్న గౌరవం బెంతా
 లోకాలు తప్ప తోలవల పోవునా యేని
 సర్ది చెప్పగలటి సామంతు డీ రాజు
 తానుగా దిగెనా
 తప్ప దారులకూ

అన్ని వాగుల వంటి దగునా
 అన్ని తోగుల వంటి దగునా
 మంచి కిన్నెరసాని మగని కెక్కిన చాన
 కొంచె మేమో పొంది కోప మిట్లయినంత
 తన్ను పొంచునటే
 తనకు దక్కునటే

వాగుగా తా నెప్పు డైనదో
 తోగుగా తా నెప్పు డైనదో

జలజలా స్రవీయించి బిలబిలా ప్రవహించి
కడలి రాజు హఠాఠంగు కౌగింటిలో దూరు
టపుడె వ్రాసినదీ
అన్ని వాగులకూ

అని పొంగిపోయెనూ కడలి
అని పూగులాడెనూ కడలి
తనపైన తారాడు పడవ లల్లల నాడి
వచ్చెనంచు తుపాను భయ మంది కుండగా
తెరచావ లూగా
కెరటాలు క్రొమ్మా

కెరటాలు పొంగినా కడలి
తరగ లూగాడినా కడలి
సాగను కిన్నెరసాని చూపందుకొనుటకై
గగనమ్ము కొనదాక కెరటాలు వ్రులికించి
దూరాలు చూచెనూ
బారలూ చాచెనూ

పొంగిపోయిన కడలి చూచీ
మిన్న ముట్టిన కడలి చూచీ
ఈ అకాలపు వేళ యేమో కడలి పొంగి
పోయెబో లోకాలు ముంచివే యునో అంచు
కళవళం పడెనూ
జగము లన్నీనూ

ఊగులాడిన కడలి చూచీ
ఉబికిపోయిన కడలి చూచీ
ఉప్పవెనగా వచ్చి ఉర్వి అంతా పొంగి
తెప్పలై నేలపై కేలియాడునో అంచు
కళవళం పడెనూ
జగము లన్నీనూ

అదు గదుగొ బాడబము పొంగే
అదు గదుగొ నేలపై వచ్చే
అని మానిసులు పిరికి తనముగా చెప్పుకుని
మేనిలో పాణాలు బిగియగా వట్టుకుని
కదలి పోయి రహా ఒక రొకరి
వదలి పోవ రహా

వచ్చే వచ్చే నటన్న కడలి
పొంగె పొంగె నటన్న కడలి
ఎంత చూచినను అట్లే నిల్చిపోవగా
ఎంత నేపటికి అట్లే నిల్చి ఉండగా
పిరక తగ్గినదీ
జగము లన్నిటికీ

ఎట్లు పొంగిన దట్లు పొంగి
ఎట్లు నిల్చిన దట్లు నిల్చి
ఒక నీటిబాట్టనొడరలి నేలకు రాక
కడలి అచ్చోటనే కదల కుండుట చూచి
పిరకపోయినదీ
కొంత నేపటికీ

కడలి పొంగిన దంతెకానీ
కడలి ఉచికిన దంతెకానీ
కడలి తా చెలియలి కట్టదాటునె యంచు
కడలి మూత్రము బద్దె గడచి పోవునె యంచు
కడలి యనుకొనిరి
బుడుత మానిసులూ

అన్నివిధముల లోక మాడెనూ
అన్ని రీతుల జగము చెప్పెనూ
చిన్ని కిన్నెరసాని చిత్తాన పొగలెగయు
కొన్ని వృక్షలు లోన కుమిలించి దహించు

తెచ్చ రెలుగుదురూ
వచ్చేటి బనలూ

కడలి మిన్నల తాకు చూచీ
కడలి తరగల పూగు చూచీ
కడలి తన కోసమై బడలుపడి పోవు నని
కడలి శివపై ఎరువు కమ్ముకొని వచ్చె నని
కిన్నె రెరిగినదీ
కీడు వలచినదీ

మనసులో పెద్ద దిగులుట్టి
ఎవలోన పెద్ద వగ వుట్టి
కడలి పోయెడి నీరు గడ్డ కట్టించుకో
సాగిపోయెడి నీరు సాగ కింకించుకో
బిట్టు కోరినదీ
బెట్టు కుందినదీ

ఓ నాథ నిను వీడి వచ్చీ
ఓరాజు నిను వీడి వచ్చీ
నా యెడ ల్పయితమ్ము నానాబనులు కోర
యీ యేవవుం బ్రదు కేల పొందితినిరా
అంచు వగచినదీ
అంచు టురలినదీ

అచటనే నిలచి పో నెంచూ
అచటనే ఆగిపో నెంచూ
తాని నీటి గుణమ్ము కడలి పోవునె గాని
చాన కిన్నెర కోర్కె సాగించునే తాను
జలజలా కదలీ
బి-బిలా కదలీ

రాయడ్డముగ చేసి నిలుచూ
పొదలడ్డముగ చేసి యాగూ

ఇంత నిల్చితి నంచు నెంచి లో నుప్పొంగి
పొంత పొంతల రాల్చు పాదలు నై నై పొంగి
అడవి పడుగెత్తూ
అంతలో నేడ్చూ

* * *

హా యని కిన్నెర యేడ్చె
తన మనోహరుడు శిల యైనా డని
తా నేమో యీ వాగైనా నని
హా యని కిన్నెర యేడ్చె

ఊగు లాడు కెరటాలు నావుకొన
నాగు లాడు తరగల్లు నిల్పుకొన
చాకి పోవు తన గుణము చంపుకొన
చాలక చాలక చాలక చాలక

హా యని.....యేడ్చె

తన తొందరయును తన పతి ప్రేమయు
తాను చేసినా తెలివి తక్కువయు
తన పతి చూపిన త్యాగ గౌరవము
తలచుకు తలచుకు బోయన బోయన

హా యని.....

ఏడుపు నివ్వక లెగసి చిమ్ముకుని
ఏటి నీరము నెండ గట్టుకుని
చేటు తప్పి పోయేటి రీతిగా
బాట యేల కనరాదని రాదని

హా యని... ..

చుక్కనై తె యీ బెడద తప్పనే
మొక్కనై తె యీ వగపు తప్పనే
అక్కట నా చెలువుని దెన చేసిన
యిక్కలుషము నే దాటు పెట్టు లని

హా యని.....

కడలి లోకముల నేలే రాజుట
కడలి ధర్మములు నిలిపే దొర యట
కడు పతివ్రతల కవయ నెంచుటలు
కడలికి తగునా తగునా యిట్లని

హా యని.....

అతడు మంచివాడే యగునేమో
సతి వాగై వ్రేవహించిన దంచన
అతని కోసమే అయిన దటంచును
మతి తలపోయుట తప్పెట్లగు నని

హా యని

ఏడ్చి ఏడ్చి జలమెల్ల నెల్లనయి
ఏడ్చి ఏడ్చి తనువెల్ల నల్లనయి
ఏడ్చి ఏడ్చి నురుసుల్లు తెల్లనయి
ఏడ్చి ఏడ్చి కడకల్లు వేగ నయి

హా యని.....

బాట్టు బాట్టు కొక వేయి యెవలగా
తరగ తరగ కొక వేయి నోళ్లుగా
బడలి నీరమే యేడుపు మయమై
కడలి మోక్షం లెక్కుడు భయ మిడగా

హా యని.....

గాలి పొరలలో కడలాడినవో
అడవి చెట్లలో అణగారినవో
వెలుగు దారులను విచ్చి చొచ్చినవో
కిన్నెర యేడుపు సన్నని యెలుగులు

హా యని.....

కిన్నెర యేడుపు సన్నని యెలుగులు
విన్న యడవిలో చిన్ని పులుగు గమి
కిన్నెరతో పాటుగ గొంతులలో నెన
సన్నని యేడ్పులు జాలు వార్చగా

హా యని.....

శిలయైన పతిం దెలచిన గాలులు
మెలమెల్లగ తన తరగల నూగగ
చలచల్లన ప్రిణములు తేరగ
తలచిన కొలంది దుఃఖము పొంగగ

హా యని.....

కొత్త వాగు పర తెంచి వచ్చెనని
కొత్త తోగు పర తెంచి వచ్చెనని
కొత్తకొత్త యాచాల నీరములు
కొలగ వచ్చిన పులులు దిగుల్పడ

హా యని.....

ఎక్కడెక్కడీ మృగములు వచ్చెను
ఎక్కడెక్కడీ పులుగులు వచ్చెను
ఎక్కడెక్కడీ గాలులు వచ్చెను
కిన్నెర నోదార్పుటకై పాపము

హా యని.....

కిన్నెర యేడుపు చూచి పులుగులూ
కిన్నెర దుఃఖము చూచి మృగములూ
కిన్నెర యేడుపు చూచి గాలులూ
ఓదార్పగ లేకవియు నేడ్చెనూ

హా యని.....

చూడ వచ్చినా లేసి, కిన్నెరా
గాడివారినా యెడద లోపలా
వాసి వాసి లేజురు వత్తలై
బేసిన కన్నుల నీరము పెట్టగ

హా యని.....

బడ్డ నందు కుండేటి కూన లవి
చిన్ని చెవులు తెగ నిక్కపొడుచుకుని
మూడు కాళ్ళ లింపొంద నెత్తి యో
దార్పలేక తెల తెల్లవోపగా

హా యని.....

గూళ్ళలోన తమ పిల్లల వడలెను
మేకకొరకు పోవాలని మానెను
అడవి వులుగు లల్లల చేరుకుని
అడవి వాగు నోదార్గ వచ్చెనూ

హా యని.....

పికిలి పిట్టలూ అడవి పిచ్చికలు
నీటిపులుగులూ, నేలపులుగులూ
తెగ గుమికట్టిన తెలుగుపిట్టలం
చొకటి యేడ్చి మఱి యొకటి యేడ్వదా

హా యని.....

కిన్నెర యేడుపు నన్నని యెలుగులు
మిన్న మన్న నడిమెడము నెడమునా
చిన్ని వెలుగులో పిన్నగాలిలో
నన్న నన్నగా బాలువారగా

హా యని.....

చిన్నికిన్నెరా నన్నని యెలుగులు
పిన్నగాలి కెరటాల చొచ్చునూ
ఎన్నడో వెనుకటి బ్రతుకున మిక్కిలి
విన్న పాట వలె విరవిర బోవును

హా యని.....

చిన్నికిన్నెరా నన్నని యెలుగులు
చిన్ని చెట్ల కొంజిపురు లంటునూ
ఎన్న సంధనము గున్నమావులం
దున్న శుమ్మెదల కొడ వలె మొరయును

హా యని.....

పడతికిన్నెరా పిన్నని యెలుగులు
అడవి పచ్చికల యందున పొగికును
అడవిపావురా యెడబాట గిక్కిరి
గుడగుడ గొంతున కూసిన యట్లగు

హా యని.....

అల్ల నల్ల కిన్నెర యేడుపు లవి
వెల్లివిరిసి గోదావరి కెరటము
లల్లలాడు నా నడిమి సందులో
మెల్లగ దూరెను మొనలిడు పోలిక

హా యని.....

అల్లనల్ల కిన్నెర యేడుపు లవి
మెల్ల మెల్ల గోదావరి గర్భము
వెల్లిలోన చొరబాని మొత్తుకుని
గొల్లు మనుచు మొరపెట్టుకొన్నయవి

హా యని.....

గోదావరి యీ వార్త విన్నదీ
గోదావరి నది గుండె కరగినది
గోదావరి నది జాలి పొందినది
గోదావరి కన్నీరు కార్చినది

హా యని.....

గోదావరి నది పొంగివచ్చినది
గోదావరి తా నభయ మిచ్చినది
గోదావరి కెరటాలు చాచినది
గోదావరి రహస్సుది కిన్నెర

హా యని.....

కిన్నెర యెడలో పొంగిపోయినది
కిన్నెర యెడలో తాండవించినది
కిన్నెర ముక్తి కన్నీరు కార్చినది
కిన్నెర తన కత చెప్పుకున్నదీ

హా యని.....

కిన్నెర తన కెరటాలు తగ్గినది
కిన్నెర తన యూగిసల నాపినది
కిన్నెర గోదావరి కెరటాలకు

చిన్ని యలలు తా నంది యిచ్చినది హా యని...

*

*

*

గోదావరీ దేవి గుండె జల జల లాడి
 ఆనగాని మనసు కదలాడి, బాలి
 పాదులో పెల్లగిలి వూడి, కిన్నెరా
 గేదంగి తెల్లరేకెత్తు త్రోత్తరగలో
 చాదుకొని పెను తరగ లూగి, ఆ వాగు
 నాదుకొని యామె వగపాగి

గోదావరీ బాలి గుండె గూడులు కదలి
 పాదు కిన్నెర కెదుకు పోయి, ఆమె
 లో దిగులు తరగ చేదోయి, వారించి
 ఆనరముచే నామె నదిమి కాగిట బాని
 ఏది నీ మొగము నా తల్లీ, అన్నదీ
 నీ దిగులు నిక మాను చెల్లీ

గోదావరీ పేద గుండె లోతులు కలిగి
 రా దగ్గరకు రమ్మ తల్లీ, ఎంత
 పాదువే నా ముద్దు చెల్లీ, నీ వెన్ని.
 రా దగని కష్టాల రాశి మృగ్ధిపమ్మ
 నీదు నతి శిల రూపు పొందీ, నీ వేమొ
 ఓదె పన వాగుగా చిలదీ

గోదావరీ బాలి గుండె ప్రియలు తిరిసి
 నీ దుఃఖ మెంతదో తల్లీ, నన్ను
 నాదరువుగా నమ్మ చెల్లీ, నిను చూచి
 కేదలై, లోకాలు పెద్దలై యేలేటి
 జోదులే మరి చెడిరి తల్లీ, నీ యేడ్పు
 రోదసిని నింకినది చెల్లీ

గోదావరీ యెడద తోసలను తోతవడి
 రా దగరకు రమ్మ తల్లీ, కదలి
 జోదింక నిను కనదు చెల్లీ, నాతల్లి

నాదు గర్భమున నిన్నాదుకుని ఉంటాను
నీదు నెగులును పోవ చూడూ, కడలి
నీదు జోలికి సంకరాడూ?

గోదావరీ దేవి కొన మనసులో నొరిసి
ఏది నీ యొడలు నా కిల్లీ, చేర్చు
నాదు కాగింటిలో చెల్లీ, కిల్లీ నీ
లేదలిరు కెరటాలు నాదు కాల్యల నింతు
నీదు బొట్టును కడలి కనడూ, నా తల్లి
నీదు సంగతి కడలి వినడూ

గోదావరీ మహాకూలంకపామృత
శ్రీ దీప్య మధు తరంగాలూ, చిన్ని
సాదు కిన్నెర తరంగాలూ, కలసికొని
ప్రోదిగొను గంగా సరస్వతుల నీరములు
చాదుకొను తళుకు లురిలించే, చూడిగా
పైదోడు తనము మెరిపించే

గోదావరీ దేవి కొన తళుకు ముత్తెమల
మాదిరి సెలంగు కెరటాలూ, చిన్ని
సాదుకిన్నెర తరంగాలూ, కలసికొని
లే దళుకు వెన్నెలలలో తిరిగిమల్లికల
మాడలించిన యట్లు పొలిచే, అవ్వని
పాడలించిన యట్లు వలచే

గోదావరీ దేవి కోరగించే ముగలి
వాదర హారంగు కెరటాలూ, చిన్ని
సాదుకిన్నెర తరంగాలూ, కలసికొని
గోడుమల వన్నెతెలి కొత్త మబ్బుల జంట
ఊది కలసిన యట్లు పొలిచే, అందాల
గాదిలి కవుంగిళులు మలచే

గోదావరీదేవి కోలు మనగే సన్న
నాదు నేనే తరంగాలూ, చిన్ని
నాదు కిన్నెర తరంగాలూ, కలసికొని
వీరిలో పెద్దక్క పిన్నక్క సప్తస్వల్ల
బోదె లొడిగిన యట్లు పొలిచే, రతనాల
బాదు లుంచిన యట్లు పొలిచే

గోదావరీదేవి గువసియాడే మీను
లీదులాడే తరంగాలూ, చిన్ని
నాదు కిన్నెర తరంగాలూ, కలసికొని
మీది వుయ్యాలలో మిసమిసచు పసిపాప
మాదిరిగి కలసికొని పొలిచే, నునుకాంతి
మేముమలై వెలుగు మెలిచే

గోదావరీ దేవి కోరి కిన్నెరసాని
సాది తనలో కలుపుకొనెనూ, నీటి
పాదులో గుచ్చెత్తుకొనెనూ, ప్రేమతో
నాదేవి యా చాస మోదాస కెరటాలు
సాదుసీరము కూడుకొనిరీ, కోమలాం
భోజముల పలె మొరనుకొనిరీ

గోదావరీదేవి కోరి కిన్నెరసాని
సాది తనలో కిల్చుకోగా, కడలి
పాదుకోరిక పెల్లగిలగా, కోపాస
ఆ దేవి సడలింప నాలోచనము సేయు
కాదంచు మదిలోన నెంచూ, మనసులో
వాదించు రంగు చెడు నంచూ

గోదావరీదేవి గొప్ప వంశపు రాణి
కాదనేందుకు వీలు లేదూ, ఆమె
కాదన్న పని సేయరాదూ, అందులో
ఏది తన దెస న్యాయమే దారి నా దేవి

కాదన్న పని మంచి దనునూ, లోకాలు
వాదించితే మెప్పుగనునూ

గోదావరీ దేవి గొప్పగుణముల చాస
వాడు పొందే పనుల రాదూ, న్యాయ
మే దాని విడి యెండ పోదూ, అందులో
ఆ దేవి మున్న నీతారాము లొకరొకరి
నేమకొను నడబాటు నరుగూ, పరుల క
ష్టాదులకు మదిలోన మరుగూ

గోదావరీ దేవి కోరి కిన్నెరసాని
సాని తనలో కలుపు కొన్నా, కడలి
యేది చేయగ లేక యున్నా, అంజరూ
ఓ దొగా నీ కిట్టు లీ దిగులు కాదయీ
కాదు పరిధక్తలను కోరా, ఆ వాగు
వదరా లది నీకు మేరా

గోదావరీ దేవి కొను నప్తములు బి
డ్డది వాహిని తప్పకొదూ, తప్ప
నేదునే గాసి కైకొదూ, నీవు సి
గ్గేది కోపింతువా యే మొగము పెట్టుకుని
పోదు వా దేవి కడ కింకా, ఏ రీతి
నా దేవి కొఱ మాన్తు వింకా

గోదావరీ దేవి గూడి కిన్నెరసాని
సైదోడుగా మారి నంతా, కోర్కె
కే దారి మాయ మయి నంతా, తన పొంగు
మై దించుకొని కడలి లో దించుకొని కడలి
మీది పొంగు కుడంచు కొనెనూ, లోలోన
నాదుగా తెగ మొరిసికొనెనూ

గోదావరీ నీరు కూడి కిన్నెరనీరు
ఏది యేదో తెలియనంతా, కోర్కె

కే దారి మాయ మయినంతా, తొల్లింటి
నాదు మాపము పొంది నాగి చెలియలికట్ట
కేనో మెలమెల్లగా చెప్పు, పడవకు
పోదారిగా నీర మొప్పు

గోదావరీ దేవి కూడి కిన్నెరసాని
యే దిగులు లేక తెలివొందే, చల్ల
నాదు తరగల గుములు చిందే, మనిసిగా
నే దారినో చచ్చుటగదా మరి యిట్లు
లేను చావో తనకు నైనా, అనకుంది
లేదు చావును మగనికైనా

*

*

సూర్యులో తెల్లనై తోచిన దుష్కాంత
తొలిమావి లే బూక దూసెను పిక్కికాంత
తలలపై రతనాలు తళతళా మెరిసేటి
నల్ల త్రాచులు దూకి నాట్య మాడేటట్లు
మెరిసింది కిన్నెరా, బడ్డెల్లు
బరిసింది కిన్నెరా

పొందమ్మి తెలివొంద పొడిచింది కొంబాదు
మేల్కొను మెగలతో మెరిగినదడవి సద్దు
పసపు బట్టలు ఆర పట్టగా నేలపై
గాలి లే బారలలో కదలు లాడిన యెట్లు
కదలింది కిన్నెరా, కాంతితో
మెదలింది కిన్నెరా

పొద్దొక్క గాలితో పుట్టింది చిలువెట్ట
పొడల బుచ్చి మని కూసింది కోమటి పిట్ట
లేల చెట్టాకెల్ల రాలి కొత్త చివుట్లు
తొడిగి లే యెండల తోవ దూకినయెట్లు

పాలించింది కిన్నెరా, తెలుపులు
మలచింది కిన్నెరా

జాము జామున్నర సాగెను చదల పొద్దు
నెమలి కూతలతోడ నిండిన దడవి సద్దు
తరగ విరిగిన చోట తరణి కాంతులు పోల్చి
గాజ ముక్కలు సూర్యకాంతి మండిన యల్లు
పొడలింది కిన్నెరా, అందాలు
వదలింది కిన్నెరా

మిగుల తా నడి మింట మెరసి మండెను తరణి
నెగడె కాంతారమ్ము నిశ్శబ్ద మగు కరణి
మరకతమ్ములు నేల పరచగా వడ్డట్లు
పాదటాకుల మీద పసిమి యూదిన యల్లు
నడచింది కిన్నెరా, సాగమల్లు
ముడిచింది కిన్నెరా.

మాడు జాముల పొద్దు మొగి జారినది మింట
వెనుక పట్టెను తమ్మి విరి మే ల్వలపు పంట
కళ్లమ్మ తుడిచి పండిన గోదుమల కుప్ప
శూర్పు గాలులకు శూర్పార పట్టిన యల్లు
జారింది కిన్నెరా, వైశిగా
మారింది కిన్నెరా

మూరగా బూరగా పొద్దు వాటారింది
పొలము పిచ్చిక గుంపు పురుగు మేలేరింది
అడవి చెట్టుల నీడ లవళుళించిన నీరు
నలుపు తిరిగిన పైరు నాట్యమాడిన యల్లు
తరలింది కిన్నెరా, తరగల్లు
ఉరలింది కిన్నెరా

కొండ దగ్గరసగా కుంకింది ముదిపొద్దు
మింట వచ్చెను పిట్ట గమల రెక్కల సద్దు

అడవిలో బోయ వేటాడి నట్టి మృగాల
తొడుసులం బడి నల్ల తోగువారిని యల్లు
నడచింది కిన్నెరా, రంగుల్లు
ముడిచింది కిన్నెరా

నల్లగా రేచాన నడచింది తొలిజాము
గొల్లుగా బొబ్బలిడ కోల్పులుర్ పెరుదీము
దొడ్డదొర మంగిళ్ళ తోగణాలుగ వేలు
హరినీల మణుల కాంతులు పొల్చి నల్లుగా
మారింది కిన్నెరా, ఊటలై
ఊరింది కిన్నెరా

నసిరేయి నల్లనై నాట్యమాడిన నడచి
విడి పులుర్ మృగముల వెనకి చంపెను తడవి
నీరు సాగునో యేమో నీరు కన్నడరాక
తరగ నవ్వడి మాత్ర గురుతు పట్టెను నల్లు
పోయింది కిన్నెరా, నలుపులా
చే యింది కిన్నెరా

శుక్ల పక్షము వచ్చె చూచు చుండగ మింట
శోభిల్లె చిన్ని జాబిల్లి తారలజంట
వెచ్చి ముగ్గులుగ ఛాదీ నెంకి కంపాలి
మూసలో కరిగించి పోసిన యల్లుగా
అడింది కిన్నెరా, తళతళ
లాడింది కిన్నెరా

*

*

*

తలిరాకు తుద దక్కి తారెను వసంతమ్ము
కోకిలోచ్చెను నెమలి కూతలకు పంతమ్ము
మగని పేరెడబాటు పొగల సగమయి పోయి
బహు సన్నగిలిపోయి పాలిపోయినా మేన
మెరసింది కిన్నెరా, ఎడలోన
మొరసింది కిన్నెరా

ఎడనీరు కాల్వలై యేరులై పోవు కై
వడి మృగములు దప్పికలు తీర్చుకొను రీతి
సాగింది కిన్నెరా, బూది రం
గూదింది కిన్నెరా

మండు పెండలు గాసి మాస్పినది గ్రీష్మమ్ము
కొండ యంచుల నుండి కరిసినది ఊవ్మమ్ము
నీటి పుట్టము తొలగి నిలువెల్ల నిప్పులో
యేటి యినకలు మండి యెగసిపడి పోవగా
ఏడ్చింది కిన్నెరా, తను వెల్ల
మాడ్చింది కిన్నెరా

అడవిలో చిటువూట యట్లుగా కదలాడి
పాలలో కలిపిన పంచదార విధాన
నుచి హెచ్చె కిన్నెరా, సితమణి
చచ్చి గుచ్చె కిన్నెరా

వడగళ్ళతో వచ్చి పడ వాన కాలమ్ము
పుడమి పచ్చికలతో పొంగెను ససాలమ్ము
పతి గుట్ట మొగిలు తోడున క్రొమ్మరించిన
అతి ప్రేమవారి దేహమ్మెల్ల నిండగా
నుడిసింది కిన్నెరా, అందాలు
తిడిసింది కిన్నెరా

నలగఁబోయిన పంగినామాల చెరుకులో
నలి బూదెరంగు పానకము జారిన యట్లు
బడిచింది కిన్నెరా, నల్లనై
నడచింది కిన్నెరా

అంచ రెక్కలతోడ నరుగుదెంచె శరత్తు
పంచలందున తెల్పు పడ కొంచెము సరిత్తు
మొదలి పొంగులు పోయి పోనుపో న్నచ్చమై
తేరుకొన్న మనోహరుని ప్రేమిపాలిక

కడలింది కిన్నెరా, కెరటాలు

మెదలింది కిన్నెరా

బంగారు తీగలో పానకమృదు వోలే

మరియు చిక్కనగాక మరియు పల్పనగాక

తరలింది కిన్నెరా, వడ్లరం

గురలింది కిన్నెరా

దశదిశల్ మంచులో తేలించు కొన కాగు

తెల్లనై తరగల్లు తేలించుకొన నేలు

రాణివాసము వొల్పు రమణి మేల్పునుగులో

వెండి తీగ వితాన వెలిగిపోయెడు నల్లు

వెలిగింది కిన్నెరా, దారిలో

మలగింది కిన్నెరా

తైవాభిషేక రంజ న్నారికేళ గ

ర్భాంబువుల్ వాకలై అడవి పారిస యట్లు

కడిలింది కిన్నెరా, 'ముత్యాలు

కడలింది కిన్నెరా

శిశిరాగమము వచ్చి చెట్ల యాకలు దూసె

ముసల్లులై జంతువులు ముడుచుకుని కన్నూసె

పతి పేసె చూరాకి బహుగా ననభవించి

పాలతి దేహమెల్ల ముడుతల్లు పడ్డట్లు

పాలించింది కిన్నెరా, నిలుకడల్

వలచింది కిన్నెరా

రాలి యెరిసె యాకు లోలిపడి నీరముల్

మాగి యెర్రవి కొత్త మధువు కాలువ యట్లు

తోచింది కిన్నెరా, యెర్రనై

యేచింది కిన్నెరా

ఋతువు ఋతువున మారు రుచులో కిన్నెరా

కారుకారున మారు కాంతిలో కిన్నెరా

తెలుగు సక్కువిరాజు పలు కందుకొ లేని
 ఛవులూరి చవులూరి జలమల్లు పోవునై
 కదిలేను కిన్నెరా
 సాగేను కిన్నెరా

తెలుగు దైవమ్ము భద్రాద్రిపై నెలకొన్న
 రామయ్య అతని దర్శనము చేసే తోవ
 కాచింది కిన్నెరా

తెలుగు యాత్రీకుల కందిచ్చు చల్లని నీడ
 పుణ్యాత్మ కిన్నెరా

తెలుగు యాత్రీకుల కందిచ్చు చల్లని నీరు
 పూతాత్మ కిన్నెరా

తెలుగు దైవమ్ము భద్రాద్రిపై నెలకొన్న
 రామయ్య అతని దర్శనము చేసే తోవ
 కాచింది కిన్నెరా

విశ్వనాథ శ్యామరాయణ

కిన్నెరసాని పాటలు అఖయ

శ్రీ కృష్ణరాయబారము

(౫ త సంచిక తరువాయి)

ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు

కృష్ణుడు కుశస్థలంకో దిగాడని కౌరువులకు కబురు వచ్చింది. ధృతరాష్ట్ర చక్రవర్తి యొక్క మనోవృత్తులు మనం గమనితాం. సంజయ రాయబార మయిన తరువాత వ్యాసుడు ధృతరాష్ట్రానికి వ్రత్యక్ష మయి అధ్యాత్మ నిత్యం బోధించి వానుజేపు నాశ్రయించి మన వలసిన దీని ఆత దిన కూలించిన వానికి విజయము గలుగునని పండికూలించిన వారు సశీతురనీ చెప్పి పోయినాడు. కొడు కెట్లాగూ కృష్ణుని మాటలు విన్నాడు గనుక డబ్బా దసక మిచ్చి అత నిని స్వాధీన పరుచుకొనగా మని యోచిస్తూన్నాడు. చక్రవర్తి యొక్క ఈ యోగ్యతకూ హాస్వదృష్టి అసమర్థతకూ విడుదుడు కినిసి చీవాట్లు పెట్టాడు. మొత్తము మీద సభ వారందరూ కలసి కృష్ణునికి బ్రహ్మాండ మయిన మర్యాదలతో ఆహ్వాన మియ్యడానికి ఉద్దేశించారు. “నీవు నాకు దగ్గర చుట్టానవు. ఉభయ పక్షములకు కావలసిన వాడవు. మహానుభావుడవు. పిల్లవాడు దుర్మార్గుడు. మన మాట విన్నక పోయె. నే నేమి చేసేది. వాడు దుర్మార్గుడని నీవు కలుషయం చేస్తావా. ఏదో సర్ది యుద్ధం రాకుండా చెయ్యి. నాకు పెద్దతనంలో దుఃఖం తెచ్చిపెట్టవద్దు” అని అడిగే పద్ధతిమీద ధృత రాష్ట్రాడు పో డలుచు కన్నాడు. కృష్ణునికి ఆహ్వాన మియ్యడములో ఇతనికి గల యుద్దేశ మిదే. విదుర భీష్మ ద్రోణ కృప బాహ్లికాదులు కృష్ణుని యుండలి ధర్మి చేత ఆహ్వాన మిస్తున్నారు. ఇక దుర్యోధ నాదులు కృష్ణునితో స్నేహము నటించి నమ్మించి నలలో బడదోసి పట్టి బంధించవలె నను ఉద్దేశముతో ఆహ్వాన మిస్తున్నారు. కృష్ణుడు కుశస్థలంలో నుండగానే దుర్యోధనుడందరి యెదుటా సభలో నీవిషయం చెప్పినాడు. పెట్ట పెద్దవా ఇట్టి పనులు చేయకు మని ధృతరాష్ట్ర

డప్పుడే చీవాట్లు పెట్టాడు గాని నిజముగా అన్నంత పని చేస్తాడని నమ్మలేదు. ధృతరాష్ట్ర డిట్లా దుర్యోధను డట్లా పెద్ద ఆహ్వానం ఏర్పాటు చేశారు. పెద్ద లండనూ తమ యిండ్లకు రమ్మని పిలువ సంపించారు. వృకస్థలం నుంచే మనుష్యుల నెదుర్కొన బంపి భోజ్యములు మొదలైన ఏర్పాట్లు చేశారు. హస్తినాపుర మంతా వేడుకలు చేసి కృష్ణుని చూడడానికి పొరబడి వచ్చారు. కృష్ణుడు రావడం ధృతరాష్ట్ర డింటికి వచ్చాడు. పెద్ద లంతా అచ్చటనే సమావేశ మయినారు. ఉభయ పక్షములూ కశల ప్రశ్నలు జరిగినవి. అర్జునాద్యాదు లిచ్చారు. అంతట శౌరి వ్యవహార సంభాషణలు జరుగక పూర్వము విదురు నడిగి అప్పటి నిజ వాస్తవములు తెలిసికొనటకూ కుంతి అభిప్రాయము దీసికొనుటకూ నిశ్చయించు కని విచారాదులను చూచి సంతాపం లేచాడు. అప్పటి కాయన భోజన ముచ్చట జేయవలసినదీ ప్రశంస రాలేదు. కాని రాజబంధువుగ నెంచి దుర్యోధనుని సత్కరించే ఏర్పాట్లు చేసినట్లు తెలుస్తుంది. నామాన్యపు రాయబారికి సహ ప్రత్యేకపు ఏర్పాట్లు చేయలేదు. కాని కృష్ణుడు వీరవరి యింట్లోను భుజించ దలచ లేదు. మొదటి నుంచి శిష్యు గలిగి ఏవ తోనే సంచరిస్తున్నాడు. స్వరక్షణ అవసరముని యెంచి రిత్తి కటారులు వెంట దెచ్చుకున్నాడు. వృకస్థలంలో కారవులు చేయించిన వంటలు స్వీకరించినట్లు నటించాడు గాని భుజించ లేదు. స్వంత వంటకమే చేయించుకున్నాడు. ధృతరాష్ట్ర నగరు నుండి బయలుదేరి విదురు నింటికితోయి కశల ప్రశ్నంబులు జరిగిన వెనుక విదురుని తోరికవై భోజన మాయన యింటనే జరుపుటకు నిశ్చయించి యట నుండి కుంతి యింటికి బయలుదేరి యామె సహనయించి యచ్చట విడచి దుర్యోధను నింటికిం బోయినాడు. పెద్దలందరు సచ్చట సభ దీరి యున్నారు. శాస్త్ర మర్యాదల సచ్చట గ్రహించిన వెనుక మధుర సంభాషణములు సాగినవి. అంతట

• దుర్యోధనుడు:-తమకు ప్రేయమయిన శాకపాకము లేవి సంసిద్ధము చేయించేది.

కృష్ణుడు:-నే సచ్చట భుజించ దలచ లేదు.

దుర్యోధ:- (కర్ణునితో) విన్నావా! కృష్ణుని మాట లెంత సరసముగా నున్నవో! కారణ మడిగి యాయన పెద్దతనము బయలు పెట్టు దాము. (కృష్ణునితో) తమకు వస్తున్నారని యెంతో ఆనంద పడి యథాశక్తిగా అన్న పానములు మేమిక్కడ సిద్ధము చేయిస్తే మీరు మఱి యొక చోటికి బోవడము మన బంధుత్వమునకును నీతికిని బాహ్యము. మీరు మాకును పాండవులకును సమాన బంధువులే గదా. మా తండ్రికి మిక్కిలి యిష్టపడవు. సర్వ ధర్మములను దెలిసినవాడవు. నీ విట్లు కేయుటకు కారణ మేమి?

కృ:- శాస్త్రప్రకారము దూతలు ముందుగా ఎదిరింట భుజించుట గాని, వస్త్రాద్యలంకారములు స్వీకరించుట గాని న్యాయము గాదు. పని ముగిసిన వెంట అన్నియుం జేయవచ్చును.

దుర్యోధ:- కార్యమునకై యీత తొందరలేదు. అది నెరవేర నమ్ము, నెరవేరక పోనిమ్ము. వ్యవహారము సంగతి వచ్చినప్పు డాలోచించు కొని వచ్చును. ఇట్లు ముందుగా ముగదాటికి కాలికి బంధించి వత్తిడి కలిగించుటకు. మాతో పనిమీద నచ్చిన వాడవు చక్కగా మాయింట బసజేసి సావకాశముగా మాట్లాడుకొని పనులు నెరవేర్చుకొన వలయునుగాని మీయీ వర్తనము నాకు సహేతుకముగ గవ్వట్టుచుండలేదు. మీ యభిప్రాయమును మార్చుకొన వలసిన దని నా కోరిక.

కృ:- (చిరునవ్వుతో కరస్పర్శ గావించి) దుర్యోధనా! నేను భుజింప కుండుటకు కారణము నీవెరుగనట్లు మాట్లాడుతావేమి? నా నోట చెప్పించ వలయు నని నీకు కోర్కె యున్నచో అట్టులే విను. ప్రేమతో విలిచి చెట్టినదే కూడు. కాచిది ఒంట బట్టదు. నీవు మాకు ప్రియుడవు గాదు. ఇప్పుడు వచ్చిన ఆపదయును లేదు. పగవారి చేతిభోజనము, అనుమానములకు చోటిస్తుంది. శరీరమున కే జబ్బు చేసినను భుజించిన దమ్మ తమ యయినప్పటికి అనుమానములకు కారణ మవుతుంది.

నీవు నాకు ప్రాణమిత్రులయిన పాండవులకు విరోధివి గనుక నాకును విరోధివే. కనుక విదురు నింట భుజింప నిశ్చయించు కొంటిని.

దుః. సరే అట్లాగే కానియ్యండి.

భీష్మాదులు:- మే మందరమును మా యిండ్లలో తమను సన్మానింప నిశ్చయించుకొన్నాము.

కృ:- తమ అందరి యిండ్లకును వచ్చి సన్మానముల స్వీకరించి నట్లుగ్గనే భావించు కొంటాను ! సెలవియ్యండి.

దుర్యోధనుడు మనసులో కృష్ణుని సన్మానించి లోబరచుకొన వలయునని గాని సాధ్యపడనిచో కట్టి వేయవలయు ననిగాని మనసులో నున్నను పైకెంత మాత్రమును కనుపడనీయక మర్యాదా పురస్కరము గా సంభాషించి నిజస్థితి తెలియని వారికి వానుజేపుడే అందర పడినాడనిన్నీ కార్యవాదిగా వర్తింపలేదనిన్నీ తోచునట్లు వర్తించినాడు. కాని ఈ సంభాషణలో శౌరి యవలంబించిన నీతి వేరు. లాలించిన చో చెడుగు బిరుసెక్కు నని యెరిగి దోసిల్లాగ్గి సంధి వేడుకొనుటకు రాలేదనియు న్యాయమైన రాజీకే అంగీకరింతు ననియు తోపించుటకై జెప్పగా వర్తించినాడు.

విదురు నింట కలాసాగా భోజనా లయినవి. తదుపరి విదురు డిప్టాగోష్టిలో సంధి యే మాత్రమును పొసగదనియు కౌరవులు సర్వమును దామే యరుభవింప వలయు నని యున్నారనియు తమకు తప్పక జయము కలుగుననే భీమసహో నున్నారనియు చెప్పి నీ వచ్చు టికి పోవడము గూడ తనకు సమ్మతము గాదని తెలుపుట మూలమున అపాయము సహితము సంభవించు నని సూచించినాడు. అందుపై కృష్ణుడు సంధి పొసగ దనుట నిశ్చయమే యయినను ప్రయత్నిస్తే ఒక వేళ సంధి కుదిరేదేమో యను అనుమానము లేకుండ, రాజీకి ప్రయత్నించలేదనే దూరు లేకుండ జేసికొనుట మేలనియు నీ వనినట్లు వారు తులువలై నా కహితము జేయదలంచినచో నాకు వారు చాలిన వారాయని నిశ్చయము తెలియ జెప్పిన మీద పుభయులు నిద్రలకు బోయి నారు.

ఉదయమున లేచి కాల్యముల దీర్చియుండగా దుర్యోధన దుశ్శాసన క్షణ శత్రువులు నలువురును వచ్చి మురవైరిని సంపర్కించి ప్రియోక్తు లాడి మహాభాష వీ గొప్ప కార్యమునకు పూనుకొన్నావని పొగడి, అంబికేయము నభ గావించి యున్నాడనియు అచ్చటికి రావలసిన దనియు ఆహ్వానించెను. రాజాజ మంత్రీ సహితముగా వచ్చి ఆహ్వానింప నవసరము లేదు తగు ఉద్యోగ స్థుడువచ్చి ఆహ్వానించిన చాలును. క్రిందటిదినము మాధవుడు దుర్యోధను నింటికి వచ్చి యుండుటచే ప్రితిమర్యాదగా వచ్చి రనుకొన్నను వారు జూపిన వినయమునకును చెప్పిన ప్రియోక్తులకును చేసిన పొగడి కకును ఆవశ్యకత లేదు. వాస్తవ మయిన కారణము మరొక టుండి తీరాలె. ఏ విధముగ నయినను సంధి పొసగిందుకొని నలయు నను అభిప్రాయమే లేంగున శౌరి వలె బెట్టు జూప ఎలసిన పనిలేదు. వినయముగా వర్తించ వలసిన ఆవశ్యకతయు లేదు. గొప్పవాడు రాయబారిగా వచ్చినందుకు మర్యాద గావించవలె నను అభిప్రాయ మూ గాదు. పైగా క్రిందటి రోజున నాయన కితిప వాక్యము లాడిన తరువాత నీ వనయము ఈ సారస్వము ఎదుక వచ్చినవి. కిదుగుని సలహాల ముని కేవలము బెడలి రాయబారము పీరిమించి పోతుండ దువ్వి సభకు కీనుకొని పోయి వీలు జూచి పట్టుకొని టయే పొడి యభిప్రాయము కాపాడును. లేదా అవసరముగ నానా పట్టుకొని కోరికము పట్టించి కుండుటకైనను గావచ్చును.

నారాయణుడు సభకు పోయినాడు. చక్రీవర్తిచే నాహ్వానింప బడి తనకై యనుష్ఠించ ఉన్నత మణి వీరముపై గూర్చున్నాడు. దుశ్శాసనుడు స్వయముగా వీరములు తెచ్చిపెట్టగా శౌరి కిరువైపులను కృతవర్మ సాశ్వతములు గూర్చున్నాడు. విదురుడు వెనుక కుర్చి వేయించుకని శ్రీహరివీరముమీద చేతులుపెట్టి కూర్చున్నాడు. అంతట మకుందము జేసిన ఉపన్యాస సాంకశ మిది.

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! నీ వెగుగు సంగతులు లేవు. భరత వంశమునకు మేలొసగూర్చుటకై వచ్చాను. ఉభయులు కలిసి మెలిసి యుండు చూడము యోచించి నడిపించు భారము నీది.

నీ వంశ గౌరవము నిలుపుము. క్షేదయురకు మేలైనను అనుభవించే వాడవు నీవు. నీకొడుకులు నీ మాట వివర యుద్ధమే పొనగినచో నీకూ నాకూ లోకమునకూ మహాపద రాక తప్పదు. ఈ కార్యము నీ చేతి లోనిది. నీవు చేయ నలగచితే నిజముగా వెరవేసతుంది. ఇటు భీష్మ ద్రోణులలో అటు భీమాస్థులలో యుద్ధమున జచ్చుటకంటె అందరును నీ బంటులై యుండుట యొక మేలు. నీవు లోకము సంతను పాలింప గలవు. నీవు ఉపేక్ష చేసినట్లైతే లోకమున కాపర నిశ్చయము. కౌరవ పాండవులలో నెవరు నశించినను చిన రాజు నీకు దుఃఖమే ఉధయ పక్షముల వాగును పనికితులే. పాదుగుల నెలె కొట్టుకొని చచ్చుట అశ్రమము. ఉధయును నీవు కాచి రక్షించుము.

ధర్మరాజు నీ కిట్లు జెప్పుచున్నాడు. తండ్రిలేని బిడ్డలమైనా మమ్ము చిన్నతనము నుండి పెంచి పెద్దవారిని జేశావు. నీవు పొన్నుంటేపోయి పండ్లెండువగ్గులు అర్ఘ్యవాసము ఒకయేడజ్ఞానవాసము సక్రియముగ జేసి వచ్చాము. చూసగ భాగమును మాకు నీ విప్పింతు వను నమ్మకమే. మాకు నీవే దిక్కు. మాలో శిష్ట లుంటే పిలిచి చీనాల్లు బెట్టుము. నీవు జీవించియుండు కాలమును నీవే మాకు ప్రభువువు. మరయొకరి నెరుగము. మా వుభయ పక్షములలో వీ తప్పులున్నా లెక్కలాకి పావు. నీవు ధర్మముతో పెరిగింది నట్లయితే మా లోపము లన్నియు కిచ్చి వోవును.

కనుక పాండవులకు వారి తండ్రి పాలిచ్చి నీ పాలు నీవు పుత్ర పౌత్ర సహితుగా నుభవించుము. నీ కొడుకులచే విరిపించి భాగ మిచ్చుని యెడల వాని యుద్ధమునకే సంసిద్ధముగ వున్నాడు. నెయ్యమో కయ్యమో ఈ రెండు మార్గములలో నీ కే దిప్తమో నిశ్చయించుకొనుము.

కేశవుని ఉపన్యాసము మూడు భాగములుగ నున్నది. మొదటి భాగములో పాండవులతో సంధి జేయుట న్యాయమును శ్రేయస్కరము నని తన అభిప్రాయము జెప్పాడు. రెండవ భాగములో ధర్మరాజు యొక్క వినయమును రాజధర్మము వెల్ల

డింది అతనికి రాజ్యమిచ్చిన యెడల నీ కేమియు ముప్పు వాటిల్లదనియు నీ అధికారమే ఉభయుల పైనను చెల్లుననియు తెలియ జెప్పినాడు. మూడవ భాగములో సాధి పొసగని యెడల యుద్ధము నిశ్చయమని చెప్పినాడు.

మొదటి రెండు భాగములు మాత్రమే జెప్పి బెడరింపుతో గూడి యున్న మూడవ భాగమును వదలి సాధి సామ్య మార్గమున పొసగనియెడల దండోపాయ మవలంబించిన ఉత్తముగ నుండెడి దని తోచవచ్చును. గాని వాసుదేవుడు మొదటినుండియు సామోపాయము చెడుగులయెడ ఫలకారి కాదనియు లోభియైన యాంబికేయునికి కన్తి రుభిపించనిది ప్రయోజనము లేదనియు కార్యోన్ముఖుడు కాడనియు ఎంచి సామదండోపాయముల రెంటిని కలిపియే ప్రయోగించుచు వచ్చినాడు. ఈ ఉపన్యాసము మొత్తముమీద ఆంబికేయు నుద్దేశములో జెప్పకొని చెప్పినదే గాని దుర్యోధను నుద్దేశించి చెప్పినది గాదు. అటుపైన సభ జూడ వచ్చిన జనుదగ్గి కణ్వ నారదులును సాధి జేనుకొన వలసినదని దుర్యోధనుతో గట్టిగా జెప్పారు.

అంత దుర్యోధనుడు తనతండ్రి నెరచి యే మయిన లేక జవాబు చెప్పనని సందేహించియో లేక పిల్లవాడు నే జెప్పిన వినడని జవాబిచ్చి తప్పించుకొనుట కవకాశము గలిగించుకొను ననియో చెప్పిన లేచి అందరి తరపున ముందుగ తానే జవాబు చెప్పాడు. అది ఇది.

మునులార నన్న విధి యే

మనమును బుట్టించె నట్లు అయ్యెడు గాక

వివ జవులు గాక పలుకుల

బని గలదే మునుగు డింక బహు భాషణములే

అని ముక్తసరిగా జెప్పి కూర్చున్నాడు.

అంతట ఆంబికేయుడు చటుక్కున అందుకొని మునులకు కోపము రాకుండ “అయ్యా తమ ఉపదేశములను శిరసా వహించి నిర్వహించు భాగ్యమునకై నే నోచుకొనలేదు. ఇక నే జేయవలసిన దేమున్నదనియు తరువాత శౌరి వంక దిరిగి “ఇహ పర సాధనమయిన

నీ యాజ్ఞను నడిపింప శక్తి నాకు చాలదు. తెలివిమాలిన కొడుకు ఒక వైపునా, మాట తీసివేయరాని చుట్టమవు, మహానుభావుడవు, దయా పరుడవునైన నీవు రెండవవైపునా వున్నాడు. వీటిని సామ్యమార్గమున దిద్దుకొను భారము నీది. " అని జవాబు చెప్పాడు. ఇది చాల గడుసు దనవు జవాబు. సామ్య వాక్కులతో పిల్లవాడు తెలివి తక్కువ వాడు కనుక దండార్డుడు గాడు. నేను పెద్దవాడిని, చుట్టమును. పిల్లవానిచే వినిపించ లేను. అయినను నన్ను జూచియైనను ఊరకొనుడు. మంద బుద్ధియైన ఈపిల్లవానిని సామ్యమార్గమున—అనగా శిశుపాలు విషయములో వలె చక్ర ముపయోగించి కాదనుట—నీవే దిద్దు కొనుము—అన్నాడు. ఇక నన్నడుగ వలసిన పని లేదన్నాడు.

ప్రేమిక్రము డంతట దుర్యోధనునకు నయమునా భయమునా జెప్పాడు. నీవు గెలవ వన్నాడు. అర్జునుని కెవ్వరూ ఎదురు లేరన్నాడు. ఉత్తరగోగ్రహణము నాటి కయ్యమే పాత్యమన్నాడు. అంటే కేయని యందు రాజ్యభార ముంచి మీ రిద్దరు చెరి నగముగా యువరాజు పట్టభద్రులై శాశ్వత సౌఖ్యము లనుభవింప మన్నాడు. తరువాత భీష్మ దోషాలు గట్టిగా సలహా జెప్పారు.

" అంత దుర్యోధనుడు పండితుల పరికించి భీష్మాదులును తండ్రి యు మునులును శౌరి వాక్యములచే తనకు వ్యతిరేకులై యున్నారని గ్రహించి సమగ్రముగ తన పక్ష వాదమును జెప్పనెంచి ఉపకరించిచాడు.

కృష్ణా! భీష్మ దోషాలు న న్నెల్లప్పుడును చిన్నవానిగ భావించి కనరుకొనడము మామూలైనది. నీవును తగవు విచారింపక వారు చెప్పినదే వేద మను చున్నావు. పాండవులు పత్ని సహితముగ అడవుల పాలైతి మని నిష్కారణము నన్న నిందింతుటేల ? చింతాకంఠయినను నా దోషము లేదు. ధర్మరాజు జూదరి. మొదట రాజ్యమంతా వోసిపోయినాడు. తిరిగి యిచ్చి వేశాము. జూదములో నేర్పరి గాకున్నను అతనికి వ్యసన మెక్కువ. మూర్ఖుడై తిరిగి జూదమాడి స్వయంకృతాపరాధముచే అడవుల పాలయినాడు. దీని కంతకు నే నా జవాబుదారి ? ఇప్పుడు మళ్లీ మామలను వియ్యంక

లను పోగుజేసుకొని కిర్యానికి తయారైనాడు. ఈ యుద్ధమున కును వారే కారకులు. ఈ కూర్మిరక్తమునకు పూనుకున్నచు నిమ్ము నిందించిన మొదకు? శత్రువులు నూపై దండెత్తి వచ్చిన పాదు మేము మాత్రము వారి నమస్కారములు పెడుదుమా? ఊత్ర) ధర్మము బూని ఓసినంతగ బోరి ఇహమో పరమో సంపాదించు కొంటాము. నే కన్న తనమలో నండగా నా తండ్రియు తాతయు పృథాగా నా రాజ్యము పంచి పెట్టారు. 'నా శక్తి సామర్థ్యము లెరుగక చాగు మల్లి నా రాజ్యము పరుల పాలు జేయ దలచినను నే నేల నమ్మజిస్తాను. మునుపు వాటముగా సగము రాజ్యము సంపాదించిన్నట్లే తిరిగి వారు పాలని పంచిపెట్ట మని నచ్చాను. ఇక మేము సంచుకొని రాజ్య మేలడము కల్ల. సామమున నూది మొన మోపి నందియు గూడ యిచ్చాము. ఎవరయినను సమరము చేసి జయించి రాజ్య మేలకలసినదే.

తొలివక్రిము శివ కార్యచు లేదని నిశ్చయించుకొని సకల నీవు కోరి నట్లు యుద్ధమే వస్తుందిలే. ఇక శ్రీప్రసాద- రేపే ప్రారంభము. నీ వల్ల నే తప్పును లేచి వ్నావు. నీవు పుట్టింది మొనలు చేసిన వన్నయు తన్నులే. విషము పెట్టించావు. పాముల గురిపించావు. నీళ్ళలో తోయించావు. లక్కయింట్లో బెట్టి కల్పించావు. ఓర్వ లేక కవట జూడము బెట్టి రాజ్య మపహరించావు. అన్నదమ్మల కీచులాటలో నతులను వెంటుకలు బట్టి సభ కీర్పించి గుడ్డ లొలిపింది మానభంగము గావించావు. ఈ విషయమున నీకు నీనే నాటి. నీవూ కన్యదూ కూంగనను దర్బాష బాడారు. మీ కూతలు విని చేతలు చూచిన వారందరికడ నుండగనే నీ నేడము లేమున్నవంటు న్నావు. వారే దండెత్తి వచ్చారని తప్పుకో జూచినంత మాత్రమున నీవు బ్రతుకబోవు

ఇట్టి స్థితిలో కార్యము ముదురు చుండడము జూచి దుశ్శాసనుడన్నయ్యా

జయకుండు నుక భీష్ముని దగిన కన్దం కాపురై నిక నీ)

తి తెరిగించు తెరంగుగాడు తమ బుద్ధింతోయి సంధాన ని

ట్రాసరం కేయక యుష్మ గృష్టసక నిశ్చాపించు కారింక న
ట్రు నిశం విచ్చట నంక న యునికి నెట్లుం గీడు బుట్టుం కామి

అని సూచించిన వెంటనే దిగ్గన దుర్యోధనుడు లేచిపోయినాడు. కర్ణాదులును ఆయన వెంటనే పోయి ఎదురుగా కొంత దూరమున గుంపు గట్టి నిలుచున్నారు.

అంత భీష్ముడు ఈ దురభిమాని యైన దుర్యోధనుడు కొన్ని తా నొక మహారాజు నని భావించి మదమాత్సర్యములచేత మతిచెడి లేచి పోయినాడు. ఆతనితో ఇందు కొందరు రాజులు కూడా లేచిపోయినారు. ఏమి వీరి పాపము. జనార్దనా, వీరందరికి చేటుకాలము వచ్చిన దనగా కృష్ణుడు వారివంక దిరిగి ఈ గర్వపోతు యిదియంతయు సభాసదుల కవమానము నేనుట యని యైనను తలంపడు. దీని కేమియు ప్రతిక్రియలేదా? ఈ సీమని బోకార్చి కులము రక్షింపరాదా? పూర్వము నేను శస్త్రముచేరి శరీరమును గాపాడినట్లు కంఠుని వధించి తండ్రికి రాజ్యకట్టము గట్టి కులము రక్షించితిని. మీరును అట్టి కార్యమున కేల అంగీకరింపరు. దానితో అన్ని చిక్కులు తీరిపోవును. ఇది మీకు యుక్త మని తోచుట లేదా అన్నాడు. ఇంక యే మననో తెలియదు. కాని ధృతరాష్ట్రుడు కార్యము తప్పి వచ్చిన దనీ పై పోషకు సభాసదులు ఏమి జూచిత్తురో కృష్ణు డేమి చేయనో యని భయపడి తానప్పుడు స్వయముగా చేయగల డేమియు లేదని గ్రహించి కొత్తయెత్తు యెత్తాడు. అయ్యా తొందర పడవద్దు. పాడి తల్లి గాంధారి బుద్ధిమంతురాలు. ఆమె చెప్పి వినిపించగల దని యామెను బిలిపించారు. ఇంతలో ఉగ్రపరిస్థితులు మారి పోయినవి. అపాయము గడచిపోయినది. గాంధారి వచ్చి ధృతరాష్ట్రునితో నీ కొడుకు అవినీతుడు. నీ చేతి కే మడ్డ మున్నది. పిల్లవానితో నేమి పని యని చెప్పి దుర్యోధనుని తీసుకరా బంపారు. అంతవరకు దుర్యోధనుపై మోపిన భార మంతయు ధృతరాష్ట్రుని పైకి తిరిగినది. గాంధారి క్షేప్రప్రస్థితు లన్నిటిని మూర్ఛివేసినది. ముసల్లిదండ్రు మామూలు సలహాలు జెప్పారు. విని మారు మాటాడక దుర్యోధనుడు లేచి పోయినాడు.

అంతట దుర్యోధనుడును మంత్రులును యోచించి కృష్ణుడు తాను పూర్వము కంఠుని జరిపినట్లు పన్ను బరిమార్చు సూచనలు చేయుచున్నాడు. అలసింపకుడు. వాసిం బట్టి చెరబెట్టుదము. అంతట పాండవులు టెక్కలు లేని పులుగులగుదురని నిశ్చయించారు. సాత్యకి అది గ్రహించి తమవాడైన కృతవర్మను వాకిట కావలి బెట్టి కృష్ణుని కంఠయూ జెప్పి సభాసదులకు వెల్లడించాడు. విదురు డడరి పడి ధృతరాష్ట్రునితో జెప్పాడు. అంతట కృష్ణుడు అంతికేయనితో నీ కుమారులకు నా మీద చాల కోపము వచ్చినది. నాకు సంతోషమే పోయివచ్చెద సనగా నాతడు విదురుని బంపి దుర్యోధనాదుల బిలిపించి చీవాట్లు బెట్టాడు. శ్రీకృష్ణభగవానుని పూర్వచరిత్ర వర్ణించాడు. శ్రీహరి తన విశ్వరూపము జూపించి ధృతరాష్ట్రులకు దివ్యదృష్టి యొసంగి విశ్వ రూప సందర్శనము జేయించాడు. విశ్వరూప ముపసంహరింప బడిన వెనుక చీకురాజు భగవానుని జూచిన కండ్లతో నితరవస్తువుల జూడనొల్లక అంధత్వమే కోరుకున్నాడు. శౌరి యందరిని బంపివైచి సాత్యకి కృతవర్మలతో గలసి వెడలినాడు. ఈ విధముగా రాయబారము ముగిసినది.

ఈ సందర్భమున మఱియొక విషయము జెప్పవలసి యున్నది. శౌరి కర్ణునితో సతని జన్మకృతాంకమును జెప్పి రాజ్యమును ద్రావదినీ యిప్పించెద నని యాశపెట్టి ఆతనిని మరల్చి జూచాడు గాని యది సాధ్యమయినది గాదు.

అచ్యుతుడు కన రాయబార విషయమై ధర్మజునితో సరితే పముగా నిట్లు జెప్పియున్నాడు. కయ్యము గాని తెరగున నెయ్యమే గలుగునట్లు చెప్ప వలసిన దంతయు జెప్పాను. నా పలుకులు టెక్క గొనక అడ్డ దిడ్డవు జవాబులు చెప్పాడు. ఎవరెంత జెప్పినను విసక తన వారలనెల్లను కరుణ్ణేత్రము నకు నడవం డని ఉత్తరువు చేసినాడు. సామవాదములు జెప్పాను. ఇతరుల చేత చెప్పించాను. అందు వలన ప్రయోజనము గానక కినుక దెచ్చుకొని జంకించి భంగించి ధిక్కరించి తృణీకరించి చూచాను. కార్యము లేక పోయినది. తుదకు అశక్తమర్దనతో జేయ జూచాడు. అందుకు అతిమానుషము

లయిన కొన్ని పెడమాములు వన్ని చూచాను. చేయదగిన దంతయు చేశాను. ఎందునను శ్రయోజనము లేకపోయినది. భాగమియ్య డనుట నిశ్చయము. తరువాత మీ యిష్టము.

కృష్ణు డెన్ని మార్గముల ప్రయత్నించినా ప్రయోజనము లేకపోయినది. అతడు తగినంత ప్రయత్నము జేయ లేదనుట క్రమముగాదు. ఈ ప్రయత్నము లన్నియు విఫలమగుటకు కారణము దుర్యోధనునకు ప్రాయోపవేళ సమయమున అతడు గన్న దృశ్యముచే తనకు జయము కలుగక తప్ప దను దృఢవిశ్వాసమే. ఈవిశ్వాసము యుద్ధాంతము వరకును అనగా ద్వైపాయనహృదము కడ భీమ దుర్యోధనుల గదాముద్ధము జరిగి కార్లు విరిగి నేలబడు వరకును అతనిని విడువలేదు.

కృష్ణుని రాయబారము వలన సంధి పొసగలేదు గాని యితర లాభములు చాలా గలిగినవి. భీష్మద్రోణులకు మనసు విరిగి నామ మాత్రము సేనాముఖమున నిలచి యుద్ధము చేసి నామకులైన వారి నెవరిని జంపక తమను జంపు రహస్యములు గూడ ధర్మజనకు వెల్లడించారు. భీష్మద్రోణకృపాశ్వత్థామలకు కర్ణుని మీద గోధము పుట్టినది. విదురుడు కత్తి బట్టలేదు. శల్యుడు పాండవులనే అభిమానించాడు. ఆఖరుకు కర్ణుడు గూడా కుంతికి అర్జునుని దప్ప యితరుల జంప నని వాగ్దానమిచ్చాడు. అనగా దుర్యోధనుని సేనాధ్యక్షు లందరును ఏదోవిధముగ ప్రతిపక్షుల కభిమానమే చూపారు. పాండవుల వైపు వారెవ్వరును కారవుల యెడ కనికరము చూపలేదు. దీనికంతకును కారణము పాండవపక్షమున మిక్కిలి నేర్పుతో రాజనీతి నుపయోగించి లోకము యొక్క అభిమానము తమ వైపు త్రిప్పు కొనుటయే. కారవులు కేవలము బాహుబలము మీదనే ఆధార పడ్డారు. గడచిన ఐరోపాసంగ్రామములో అన్ని విధముల ఆంగ్ల రాజనీతి పాండవ రాజనీతితోడను జర్మను రాజనీతి కారవరాజనీతి తోడను పోల్చి దగ్గమున్నది. పాండవ సచివుడైన కృష్ణుని మంత్రబలమునకు దుర్యోధనుని ప్రధాన మంత్రీయైన కర్ణుని రాజనీతి చాలినది గాదు. బుద్ధి బలమునకు దేహ బలము లోబడినది. కారవులకు పరాక్రమము తక్కువగుటచే అపజయము కలుగలేదు. దుష్ట చతుష్టయము వారి మంకో లోపమే వారి యపజయమునకు కారణ మైనది.

శాతవాహన వంశీయులనాటి శాసనములు

ద్వితీయ సంచికానుబంధము

శ్రీయుత భావరాజు వేంకట కృష్ణారావుగారు బి యె బి యర్
నాసిక గుహలందలి శాసనములు

(ఇది మూడవ గుహయొక్క లోపలికప్పుకి)ండ వసారాలో తూర్పువైపున గల
గోడమీద నున్నది.)

మూలము (ప్రాకృతము)

౧ సిద్ధం సేనాయే వెజయంతియే (1) విజయఖిద్ధావారా గోవధనన
బెనాకటకస్వామి (2) గొతమిపుత్రా సిరినవకణి (3)

౨ అపయతి గోవధనే అమచ విహ్వాపాలిత (4) గామే అపరక
ఖసియే య (5) ఖటం అజకాలకియం ఉనభదతేన (6) భూతం నివతన (7)

౩ సతాని బె ౨౦౦ ఎత అమ్మభత నివతన సతాని (8) బె ౨౦౦
ఇమెస పవజితాన కైకిరసిణ (9) వితరామ ఎతన చన భతన పరిహార

౪ వితరామ అపవెన (10) అనామన (11) అలొణఖాదక అరతన
విసయిక సవజాతపాడిహారిక (12) చ ఎతహిన పరిహారెహి పరిహారహి

పాకభేదములు

(1) వెజయంతియే (2) బెనాకటకా స్వామి (3) నవకణి (4) హాలికం,
(5) దియం యంత్ర; దియ యంత్ర (6) ఉపభదతేన (7) నివతన (8) సతామ్మి
(9) విన, వినా (10) అపావె, అపావెనం (11) మనం (12) తవరి

౫ ఎతె (13) చన భతపరిహార చ ఎథ నిబధాపహి (14) అవి
యెన (15) ఆణతం అమయెన శివగుతెన ఛతో మహాసామి
యెహి ఉపరఖతొ (16)

౬ దతా పటికా సవభరె ౧౨ వాసపఖె ౨ దివసె ౧
తాపసెన కటా (17)

సంస్కృతము - ఛాయ.

౧ సిద్ధమ్! నేనాయూ: విజయంత్యా: విజయ స్కంధావారాత్
గోవర్ధనస్య బెనాకట (క) స్వామీ గౌతమీపుత్రీ: శ్రీకాశకర్ణి:

౨ ఆజ్ఞాపయతి | గోవర్ధనే అమాత్య విష్ణుపాలితం గ్రామే అప
రక ఖడ్గియే యత్ క్షేత్రం అద్యకాలకీయం ఋషభదత్తేన భూతం
నివర్తన

౩ శతానిద్యే ౨౦౦ | ఏతదస్మత్ క్షేత్రే నివర్తన శతానిద్యే
౨౦౦ ఏతేషాం ప్రవృజితానాం త్రైరశ్మికానాం వితరాసు | ఏతస్య
ఛన క్షేత్రస్య పరిహారం

౪ వితరామ! అప్రీవేశ, అనోమన, అలవణాదక, అరాష్ట్ర
సవినయిక, నర్వజాతపారిహారిక చ ఏతై: న పరిహరై: పరిహరా
భూహి |

౫ ఏతే ఛన క్షేత్రే పరిహరేచ అత్ర నిబధాపహి అవియేన ఆజ్ఞ
ప్రం | అమాత్యేన శివగుప్తేన క్షత: మహాస్వామికై: ఉపరక్షిత:

౬ దత్తాపటికా! సంవత్సరే ౧౨ వర్షాపక్షే [ద్వితీయే] ౨, దివసే
[ప్రథమే] ౧. తాపసేన కృతా |

అంధీకరణము

సిద్ధం! విజయంతీసేన యొక్క విజయ స్కంధావారము నుండి
బెనకటక స్వామియు గోవర్ధన స్వామియు నగు గౌతమి పుత్రీ) కాత

పాఠభేదములు

(13) ఎత (14) నిబధాపహి (15) మవియెన, అవియెన (16) రఖితా (17) తాప
సక కటా.

కర్ణి మహారాజు గోవర్ధన మందున్న విష్ణుచాలికుని కిట్లు అజ్ఞాపించుచున్నాడు:— నేటివఱకు ఉపభద్రునిచే (ఋషభద్రుని) ననుభవించబడుచుండి యిపుడు మాచే ననుభవించబడు చున్న “అపరఖండియ” గ్రామము నందున్న “అజకాలకియ” మును త్రేత్రము ౨౦ నివర్తనములకు “తెకిరసిణు” లయిన (త్రిరశ్మి వర్వతవాసు లయిన) తాపనులకు విడిచి పెట్టితిమి. ఇంతటి నుండి యాతాపనులు అభూమిని రాక్షసియులకు ప్రవేశింప రానిదిగను, వారెవ్వరి చేతను ఎట్టి సంబంధమును కలుగజేసుకొన బడకుండను, ఉప్పు మొలకలగునవి త్రోవ్రుకొన బడరానిదిగను, రాష్ట్రములు (ఊరి కావలివారు) ఏ విధముగను జోక్యము కలుగజేసుకొన రానిదిగను విశేషించి సర్వ కర పరిహారముగను ఇచ్చితిమి. ఇట్లు సర్వ కరహారములతో మేము దానము చేసివట్లు నీవు ఒసంగవలయును. ఈ భూమిని మేము దానము చేసి నట్లును మేము విడిచిన సర్వ కరపరిహారములకు అపర ఖండియ గ్రామము నందు ప్రకటింపుము. మాచే వాగ్రూపమున నీయబడిన యీ దాన శాసనము శివగుప్తునిచే వ్రాయబడి మహాస్వామికులచే సంరక్షింప బడుచున్నది. ఇది మా విజయ రాజ్య, సంవత్సరములు పడునెనిమిదియు వర్ష ఋతువు ద్వితీయ పక్షమున ప్రథమ దినమున నీయబడిన దాన పత్రిక. ఇది తాపసిచే నిందు లిఖింప బడియెను.

సం గ్రహ వ్యాఖ్య .

“వైజయంతి” అనునది యొక నగరనామము గావచ్చును. కాదేని “విజయ” పర మయిన అర్థ మిచ్చు విశేషణము గావచ్చును. విజయస్కంధావారమున నున్న “విజయంతి” అను పేరు గల సైన్యమునకు విజయసూచక మయిన వాచకము గావలయును. కడ పటిదేయదార్థ మని అంగీకరించినచో శాతకర్ణి మహారాజునకు తనకు విజయములను సమకూర్చిన సైన్యమును “విజయంత్యా”యను బిరుదముతో ప్రశంసించుట మిక్కిలి ప్రీతికర మయిన విషయము కాబోలు నని యూహింప వలయును.

“బెనకటక” శబ్దమందు రెండవ అక్షరము దీర్ఘముగా గాన్పించదు. “బెనకటక” యన నది దేశభేదము చేత “వెనకటక”

పదమునకు వికృతరూప ముచి తోచుచున్నది. ఇది సరియైన యూహ యని అంగీకరించినచో వెంకట కటకము వెణ్ణమూద (కృష్ణవేణీ తటము మీద) నున్న పట్టణము, ధనకటకము గావచ్చునని నిర్ణయింపవచ్చును. వెనుకటి శాసనము నందు వలె రా జీ రాయనమును రాజధాని నుండి యాజ్ఞాపించినట్లు కన్పట్టు చున్నది. కావుననే బెనకటకమును ధన కటకమునకు ముడిపెట్ట వచ్చును. గోతమీపుత్రుని రాజధాని ధన కటక మగుట చరిత్ర ప్రసిద్ధము. అయిన నింకను ధనకటకమునకు బెన కటక ముచి యింకొక మారు పేరున్న దేమో చరిత్రోద్ధింప వలసి యున్నది. “ అజకాలకియ ” మను పదము దత్త ష్టేత్రమునకు విశేషణముగా దోచు చున్నది. మరియు నది “ఇప్పటి వఱకు ఋషభదత్తునిచే ననుభ వింప బడుచున్నట్టి దానిని” యని యందు చెప్పబడుట చేత కొంత సమంజసముగా నున్నది. ఈ శాసనమును బట్టి గోతమీ పుత్రుడు దక్షిణాపధమును జయించి తుహారాత నహపానుని యోడించి ఋషభ దత్తుని భూములు లాగుకొని ద్వీజయ యాత్ర సలిపి త్రాత్రీపులను తన రాజ్యసీమల నుండి వెడల నడపిన కాలమును ఇంచు మించుగా నిర్ణయించుట కాధారము లభించు చున్నది. ఇక యీ యర్థమును విడచి పెట్టి కేవల వ్యాకరణానుసారముగా నన్వయము చేయదలచు కొన్నచో నీ యర్థము పొసగదు. అదియును గాక దత్త ష్టేత్ర మును నిర్దేశించి తెలుపవలసి యున్నది గావున మొదటి యర్థమే సమంజసముగా నుండును. పూర్వము ఋషభదత్తు డనుభవించిన ష్టేత్ర మును పేరుతోనే అది ఇపు డిందు తెలుపబడు చున్నది. అజ కాలకియము (నం—అద్యకాలకియమ్) భూమి పేరనియే నా యూహ. సేనార్థు లండితు డీ యూహ సంగీకరింప లేకున్నాడు. ఋషభదత్తుని కొక్క ష్టేత్రమే యున్నదా? అతడు రాజగు నహపానుని యల్లుడు గావున యాతని కొక్క ష్టేత్రమే యున్నటుల తలచుట పాడి గాదు గావున అజకాలకియ మనునది యొక్క భూమికి నామముగా డల ఘట కంటె గ్రామనామముగా నెంచుకొనుట ఒప్పునని యాతని వాదము. కాని ఋషభదత్తుని కెన్ని ష్టేత్రము లుండగూడదు? వాటి కన్నింటికిని పేర్లుండ గూడదా? అందొకటి నేటివఱకు అతని

భుక్తమం దున్నది, యిపుడుదత్తమైనది—అజకాలికీయము కారాదా?

“తైసిరణ” అనునది యుచ్చారణ వికృతిచే మార్పు పొందిన “తైసికానం” అను పదము గావలయును. ఇదియు తిరణ్ణుకాన మను శబ్దము నొక్కటియే. కావున “తైసిరణ” లేక “తైసికానం” అనునవి సంస్కృతమున “త్రైశ్శ్చికానాం” అని యగుచున్నవి. అపుడు త్రిశ్శ్చివాసు లయినవారు అని అర్థము వచ్చును. త్రిశ్శ్చి పర్వణము నాశిక వద్ద యున్నది.

“మహాస్వామి” కు సిందు బేర్కొనబడి యున్నాడు. మహా స్వామికుడు గుహలపై ధర్మాధికారి యని తోచుచున్నది. మహాస్వా మియు మహావిహార స్వామియు నిరవురు నొక్కరేనా యని సంశయ ము తోచుచున్నది. గుప్త చక్రవర్తి శాసనము లందును ఇతర శాస నము లందును గానవచ్చు నీ పదమును “మహావిహారస్వామి” యను ధర్మాధికారితో డాక్టరు స్టీటు సరిబోల్చు చున్నాడు. “విహార స్వామి యు” “మహా విహారస్వామియు” “చర్చిక ఆర్యకుడు” “మహాఆర్యకు”ని వంటి అధికారులుగా తోచుచున్నదని సేనార్డుపండితుని అభిప్రాయము. “ఆర్యకు” లేక “మహాఆర్యకు” పదము ధర్మాధికారులకును, భిక్షువు లకును సమముగా వాడబడ చుండినట్లు కనబడు చున్నది. యజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణి మహారాజు “ఆర్యకు”డని యొకచోట నుదాహరింప బడి యున్నాడు (చూడుడు-ఎఫిగ్రాఫియా ఇంకితా-సం. ౧. పు. ౯౩) కాని సేనార్డు పండితుడు “ఆర్యకు” పదము ధర్మాధికారులకే వినియోగింప బడు చుండినట్లుగా నెంచుచు నొక యుదాహరణము నిచ్చు చున్నాడు. అర్హత (ఆచార్య) బుద్ధ రక్షిత, ఆర్య బుద్ధ రక్షిత యని అమరా డతీ శాసనములందు బేర్కొనబడి యున్నది. ఆమెకు “చూళ ఆర్య” అని గౌరవ మియ్యబడినట్లు గూడ తెలియుచున్నది. కావున సింధు బేర్కొనబడిన మహాస్వామికు డొక ధర్మాధికారి గావలయును గాని, భట్టారకు డగు శాతకర్ణి రాజులకు.

౫

మూలము (ప్రాకృతము)

(పై నాల్గవ శాసనము ననుసరించి చెక్కబడి యున్నది. ఈ శాసనము వేటిని సూచించుటకు నడుమ స్వస్తి కమలము వ్రాయబడి యున్నది.)

౬ సిద్ధం గొవధనే అమచన సామకన (1) దెయ్యి రాజాణితో (2)
 ౭ రణో గొతిమిపుతన సాతికణిం (3) మహా దేవీయ (4) చ
 జీవనుతాయ రాజమాత్యుయ వచనెన గొవధనే (5) ... చో (6)
 సామకొ అరొగవతవో తతో ఎక చ

౮ వతవో ఎథ (7) అమైహి కవతె తిరణ్ణుమ్మి అమృధమదానె లెణె
 పతికన తానం (8) పవజితాన భిఖాన గామె కఖిడిను పువ ఖతం దత
 త చ ఖత

౯ కనతె (9) సా చ గామొ న కనతి ఎవం (10) సతి య (11)
 దాని ఎథ (12) నగరసీమె రాజకం ఖె (13) అమృనతకం (14) తతో
 ఎతెన (15) పవజితాన భిఖానం తెరణ్ణుకానం దదామ

౧౦ ఖతన నివతణనతం ౧౦౦ తన చ ఖతన పరిహార (16) వితరా
 మ అపావెన అనొమన అలొణఖాదక అనరసవివయిక నవజాత పారి
 హరిక చ

౧౧ ఎతెహి న పరిహారెహి పరిహారె (17) ఎత చ న ఖత పరీ
 హార (18) చ ఎథ (19) నిబధాపెథ (20) అవియెన (21) ఆణత
 పటిహార ఖయ లొటాయ ఛతో (22) లెఖో (23) ననఛరె ౨౪

శాతభేదములు.

(1) సమకన (2) రాజాణితో, రాజాణితో (3) నర (4) దెయ్యి (5) గొవధన
 (6) అమవో (7) ఎత (8) పతివసనాన (9) వకనతె, వకంసతె (10) ఎనె
 (11) యం (12) ఎత (13) ఖతం (14) అమనతకం (15) ఎకన (16) హారం
 (17) హరిథ, హరిథ (18) పరిహార (19) ఎత (20) నిబధాత (21) మవియె
 (22) లాజనియమతా, లొటాయమతా (23) లెఖె. (24) కనాన (25) కంచమె
 (26) పువజరినా, పుజరినా (27) నిబధా (28) సంకాఛరె.

౧౨ వాసాన (24) పఖే ర దివసే పచమే (25) సుజవిని (26)
కటా నిబధా (27) నిబధా సవత్సరే (28) ౨౪ గింహాణ పఖే ౨
దివసే ౧౦.

సంస్కృతము—ఛాయ

౬ సిద్ధమ్ ! గోవర్ధనే అమాత్యన్యశ్యామకన్య దేయః రాజాజ్ఞప్తః

౭ రాజ్ఞో గాతమీపుత్రస్య శాతకర్ణేః మహాదేవ్యాశ్చ జీవసు
తాయ రాజమాతుః పచనేన గోవర్ధనే అమాత్య శ్యామకః అరోగ
వక్తవ్యః (?) తత ఏవ చ

౮ వక్తవ్యః అత్ర అస్మాభిః వర్వతే తిరశ్శ్చి అస్మద్ధమ్మౌ దానే
వేణే (?) పృథివసతాం పృవృజితానాం భిక్షూణాం గ్రామే కఖడిను
పూర్వక్షేత్రం దత్తం తత్పక్షేత్రం

౯ [వ కంచతే I (?)] స చ గ్రామే స పసతి ఏవం సతి చ ఇదా
సిం అత్ర సగంసీమాయాం రాజకం క్షేత్రం అస్మత్ (?) శతకం తతో
ఏతేహం పృవృజితానాం భిక్షూణాం త్రైరశ్శికానాం దదామః

౧౦ క్షేత్రస్య నివర్తన శతం ౧౦౦ తస్య చ క్షేత్రస్య పరిహారం
విస్తరామః అపవేత అనమర్శ అలవణభాదక అరాష్ట్రనవినయిక.†
సర్వజాత పారిహారిక చ

౧౧ ఏతైః నను న పరిహరైః పరిహార్యేత ఏతత్ చసః (?) క్షేత్ర
పరిహారశ్చ అత్రనిబద్ధ్యేత అవియేన (?) అజ్ఞప్తః పృథిహార రక్షి (?)
లోరటాయ్యో త్తతః లేఖః సంవత్సరే ౨౪

౧౨ వర్షానాం పక్షే ర దివసే (౧) పంచమ్యాం సుజవిని కృతా
౭ నిర్బంధో నిర్బంధః సంవత్సరే ౨౪ గ్రీష్మస్య పక్షే ౨ దివసే ౧౦

వెనుక కేసు వ్రాసిన రీతిగానే యీ కావ్య మందు గూడ ద్విత్వాక్షర
ముఖ నిడిగా చతుషుచనందున సంస్కృత చాతు వ్రాయుటలో చాలా శ్రమ
కలిగినది, తప్ప అందవచ్చును. సహృదయులు మన్నించి తెలిపిన నవరించు
కొందును.

I తెలియవచ్చుట లేదు.

† “విసయ” శబ్దమునకు అర్థ కాస్త్రమున లబ్ధ అని అర్థము కలదు. ఇంగ్లీ
షులో “అర్థము” అని అర్థము.

అంధీకరణము

సిద్ధం. గోవర్ధన మందున్న అమాత్య శ్యామకుడు మహారాజుచే నిట్టాజ్ఞాపింప బడు చున్నాడు. శ్రీ గోతమీ పుత్ర శాతకర్ణి మహారాజును, జీవ సుతుడు గల రాజమాత గౌతమి (బలశ్రీ) మహాదేవియును గోవర్ధన మందున్న అమాత్య శ్యామకుని “అరోగుని” కశల పోన్న గావించి మన్ననతో సుభయులు ఇట్లు ఆజ్ఞాపించుచున్నారు:- ఈ తిరణ్ణు (తిరశ్శి) పర్వతము మీద మహాదేవి గౌతమి పెట్టించిన “ధర్మసేతు” గుహ యందు నివసించుచున్న భిక్షువులకు పూర్వము కఖడీ గ్రామమున శతనివర్తనముల క్షేత్రము దానము చేయబడినది. ఆ భూమి యిప్పుడు సాగుబడి చేయ బడుట లేదు. ఆ “కఖడీ” గ్రామమున జరులు నివసించుటయును లేదు. ఇట్లగుట వలన ఈ నగర సీమలందున్న (గోవర్ధన నగరము) మాన్యంత (రాజకమైన) గామమున నొక క్షేత్రమును తిరశ్శి పర్వతముమీద నివసించు భిక్షువులకు శత ౧౦౦ నివర్తనముల భూమిని యిప్పుడు తిరిగి దానము చేయుచున్నాము. ఈ దత్తక్షేత్రము నందు మాకు రావలసిన పరిహారముల నన్నిటిని వదలి వేసితిమి. ఈ క్షేత్రమును రాజకీయులు ప్రవేశింపరాదు. వారెవ్వరును దీనిని స్పృశింప కూడదు. ఇందు ఉప్పు తీవ్రవృక్షాన గూడదు. రాష్ట్రక పాలకులు (కావలివారు) ప్రవేశించి జోక్యము కలగజేసుకొనరాదు. దీనిని మేము సర్వకర పరిహారముగా నిచ్చితిమి. ఈ దానమును సర్వకరపరిహారముగా జేసి యొసంగివల్లు అచ్చట ప్రకటించుము. జాగరూకతతో దీనిని సంరక్షించు నట్లును సర్వకర పరిహారములు వదలినట్లును మాయాజ్ఞా ప్రసాదించు నట్లు చేయవలెను:— తొలుత నీ దానము వచన రూపముగా నీయబడి ప్రతీహాని లోరటార్చునిచే లిఖింపబడినది. విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౨౪, వర్షముతువు ౪ వ పక్షమున పంచమి దినమున నుజ్జయిన్ డీ శాసనమును

స్థ “నను” శ్లోకములో “న” యని యుండుటచేత “నను” తప్పక అను అర్థముతోనికి మార్చితిని.

* చను దీని ఛాయ నాకు తెలియ లేదు,

ప్రకటించు చున్నాడు. మహారాజుచే నిది విజయ రాజ్య సంవత్సరములు ౨౪, క్రిష్ణ (౨) ద్వితీయ పక్షమున దశమి (౧౦) దినమున నాజ్ఞాపింప బడినది.

సంగ్రహ వ్యాఖ్య.

ఈ శాసన మంతు గమనింపదగిన విషయములు రెండు మూడు కలవు. ఈ దానము తొలుత మహారాజు చేతను ఆతని రాజమాత చేతను వచన పూర్వకముగా నీయబడినది. పిమ్మట నా యాజ్ఞు మాధ్యస్థు లెవరో దీనిని గొనివచ్చి అమాత్యశ్యామకునికి నివేదించిరి. ఈ రాజాజ్ఞు తీసుకొనిపోయిన ప్రతీహరు లెవరో తెలియదు. కఖడి గ్రామిణీ శ్రీము సాగుబడి చేయబడ కుండినట్లు గాతమీ పుత్రునితో భిక్షువులతో మరి యితరులతో విన్నవించి యుండవలయును. దాని పైన మహారాజు యీ దానముచేసి యుండవలయును. దాన మిచ్చిన దినమును పిమ్మట శాసనము లిఖింపబడిన దినమును ఇం దుదహరింపబడి యున్నవి. బహుళ: శ్యామకుడు తన వలన నెట్టి యాలస్యమును జరుగ లేదని విన్నవించుటకు గాబోలు రెండు తిథులను గూడచు బేర్కొని యున్నాడు. దీనివలన నొక శ్రోత్ర విషయము దెలియ వచ్చుచున్నది. ధనకటకమున నీరు బడిన యాజ్ఞును, శాసనమును లిఖించిన దినమునకు నడుమ ౨౫ దినములు గడచినవి. దాన మీయ బడిన దిన మీ కాలపు లెక్కకు జ్యేష్ఠ బహుళదశమి యగును. లిఖింప బడిన దినము భాద్రపద బహుళ పంచమి యగుచున్నది. అనగా నించుమించుగా ధనకటకమునుండి బయలుదేరి గోవర్ధనమును (నాసిక) జేరుట కా కాలమున ౨౫ దినములు లేక అయిదు పక్షములు (రెండు మాసముల పదునైదు దినములు) పట్టునని తెలియు చున్నది. ఇంచుమించుగా ఎరిమిది వందలమైళ్ల దూరమును ప్రయాణము చేయుటకు ఆ కాలమున నింత స్వల్పకాలము బట్టె ననుట మిగుల నాశ్చర్యకర మయిన వృత్తాంతము!

ఈ శాసనములో బేర్కొనబడిన “కఖడి” గ్రామమును పై శాసనములో బేర్కొనబడిన అపర “కఖడి” గ్రామమును నొక్క

టియే యని తోచుచున్నది. కాని మొదటి గామము “అవరకఖండీ” యని యుండుటచేత నిది వేరొక గామమని తలపవచ్చును. కాని పై శాసనమును, ఇదియు నొక్క తావుననే లిఖింపబడి యుండుట చేతను రెండును “ధర్మనేతు” గుహ యందున్న భిక్షువులకు సంబంధించిన వగుటచేతను ఈ సంశయము కలుగనక్కరలేదు. అయినను యీ శాసనములు రాజకీయ నియోగిలచే భద్రపరుపబడిన పత్రములు కావు గావున నిట్టి స్వల్పము లయిన ప్రమాదము లుండవచ్చును. “కఖండీ” యనునది ఆంధ్రమున “కాకాండ్రి” యయినదా యని నా యనుమానము.

భావరాజు వెంకట కృష్ణారావు. బి. ఏ. బి. ఎల్

పురాతన భారతీయ పురనిర్మాణము.

కళాంచి రంగాచార్యులు గారు ఎం. ఎ. బి. యర్.

II

“కొంతాటికి న్వాకు కనపటచి నటుల బట్టణము లెల్లపుడును మహాపథ సంగమంబుల యందుండును. ఉత్తరంబగు పట్టణంబు, అభీరులకును, కృషీశులకును, వణిజులకును, శిల్పులకును, పురోధనులకును యాత్రికులకును, రాజసభ్యులకును, సైనికులకును, సమాగమస్థానము. ప్రాచీనమున నర్వభాగముల బుట్టు నర్వవిధ ఘనతా ప్రవాహములు ప్రవహించు కేంద్రస్థానము, అయ్యది పణ్యస్థానము, శ్రేష్ఠీచక్రవర్తియు నంపదలకు నిలయుచు, వివిధ దేశ పరస్పర వ్యవహారి సంబంధి మంత్రాణ కొవ్వము, విశ్వభారతీ చతుశ్చాల ”

జనులు నిర్మించు పురములు కాని గ్రామములు కాని వారి జీవిత విధానముల నిర్ణయించు శక్తులను వ్యక్తీకరించు చుండును. పురనిర్మాణముం బట్టి యా యా పురముల నిర్మించు జనుల ప్రజాధన మే యే రీతుల ననుసరించి వృద్ధి బొందినదో విచక్షణతో బరిశీలించిన మనము గుర్తెరుంగఁ గలము. మఱియుఁ బురములు నిర్మాతల శిల్ప విద్యా కౌశల్యముఁ గనపటచుచు నట్టి వారి నాగరికత యెట్టి యాస్పత్యముం జెందినదో స్పష్టీకరించును.

బహుజనవాసస్థలము లనగ పట్టణములు మున్నగునవి. ఒక వూడు పట్టణములుగనే తన్నిర్మాణవిధానానుసారముగ నిర్మింపం

“ The cities stand always, as Kropotkin points out, at the crossings of the great highways. The ideal city is the meeting place of shepherd and peasant, of merchant and artificer, of priest and pilgrim, of court and camp. It is the centre towards which converge streams that rise in all the quarters of—

బడుటయు, నొకప్పుడల్పగ్రామములు పెరిగి పెరిగి పట్టణములు గుటయు, నను రెండువిధముల నుద్భవించు చున్నవి. ఒకప్పుడు నెవ్వఁడో యొక నరపాలకునిచే నిర్మితములై పట్టణములు కారణాంతరములం జేసి యత్యంతము వృద్ధింజెంది నియమరహితముగ పథములుండుటచే నసౌకర్యములు మిక్కుటములుగా అవతరమైన మార్పులట్టి వానియందుఁ గావించఁబడు చుండును. ఇప్పుడు మన దేశములో ననేక పురములలోఁ దత్పురపాలక సంఘమువారలు దమ పురములం బాగు చేయుటకై ప్రయత్నించుచు ఉపవనాదుల నిర్మించియు అల్పములై న సందులను విశాలమైన పథములుగ నొనర్చుటయు మున్నగు కార్యములం జేయుచుండుటయుఁ గనుచున్నారము. దేవాలయమో, వాణిజ్య సౌకర్యములు మిక్కుటముగ నుండుటయో, దుర్గాదులుండుటయో, పట్టణోద్భవ కారణము లని మన మెఱుంగవలయు. మహాపథముల సంగమస్థానముల యందును అట్టివాని పార్శ్వములను మహానదీ తీరములను, సముద్ర తీరములను, రాకపోక లతి సౌలభ్యముతో జేయుటకై యవకాశము లుండు తదితర ప్రదేశములలోను పట్టణము లుద్భవించు చుండును. కొన్నిచోట్ల నొక్క కుటుంబము వసియించు ప్రదేశము వృద్ధిబొంది గ్రామమై వాణిజ్యాదులం జేసి పెరిగి పెరిగి పట్టణమై యేదియో యొక సమయమున పురనిర్మాణ విధానములం జేసి తీగిన మార్పులం బొందింపఁబడి యుండుటయు కానవచ్చు చున్నది. “గ్రామ మే కారణము వలననో యత్యంతము వృద్ధింజెంది ఖరుడు భూమినుండి గాని సర్వీయప్రదేశము నుండి గాని భిన్నమగును. (అట్టి) ప్రదేశము దానిలో జేరిపోవును; లేక యొకప్పుడు నిరుపయోగ మగు మరుభూమి యగు దానిపై దగ్గర దగ్గరగ ననేక గ్రామములు నిర్మింపఁబడి కాలక్రమమున నా ప్రదేశము సన్నివేశావకాశముల వలన మహార్థంబైన దగును. అంగ్లో ఇండియన్ పట్టణమైన కలకత్తా మహాపట్టణోద్భవ మతి నవీన నిర్మితగ్రామ సమూహము వలన గలిగిన” దని సర్ హెన్రీ సమ్మర్ మేన్ గారు పోసిరి. పార్శ్వస్థగ్రామ సంయోగమువలన పట్టణము లుద్భవించునని దీని వలన స్పష్టమగు చున్నను ఏ యే కారణములవలన గ్రామము లిట్లు పట్టణము లగుచున్నవో మాత్రము స్పష్టికరింప బడలేదు.

జరుగుచుండెడి దనియును స్పష్ట మగుచున్నది. దూర ప్రయాణములు చేయుటకు నదు లొసంగు సౌకర్యములు భూమి పైని బాటలొసంగ నేరవు. భరత ఖండాంతరస్థ దేశములలో వాణిజ్యములు నలుపుటకు ధూమశకటములు మున్నగునవి లేని కాలములో నదులత్యంతము నుపయోగకరములై యుండెడివి. నదీ తటముల సమీపమున గాని సముద్రతీర సమీపమున గాని యుండెడి పట్టణములకు యధ్య సమయములలో శత్రువుల నుండి రక్షించు కొనుటకై యందు నవకాశములు మెండు. స్వాస్థ్యహితము లగు నేర్పాటులఁ జేయుటకు నదు లధికావకాశములఁ గలుగఁజేయు చుండును. ఈ యీ యవకాశములఁ బూర్వ శిల్ప శాస్త్రజ్ఞులు లెస్సగ గుర్తెఱింగియే, గ్రామ నిర్మాణముం గూర్చి

“నద్యాదీనాం దక్షిణాదాతీరే గ్రామాన్ని వేశయేత్”

అని చెప్పుచున్నారు.

నాలందాది పట్టణములు విశ్వ విద్యాలయములకు స్థానములై వన్నె కెక్కినవి. మొదట నాలంద చిన్న పల్లెయై యుండి నపుడచట నొక బౌద్ధ విహార ముండెను. సర్వ విద్యా పారంగతుఁడైన పరమ తాపసియు నైన సారీపుత్రస్థవిరుఁడా విహారమునకు యజమానియైన పిదప నా మహానుభావుని కీర్తి యెల్లెడల వ్యాపింప విద్యార్థులు, ఉపాసకులు, భక్తులు నా ప్రదేశమువకు దండోపతండములుగఁ జోవ నారంభింప నా పల్లె రానురాను విశ్వవిద్యాలయ స్థానమై ఘన పట్టణ మైన దని విద్వాంసులు చెప్పు చున్నారు. విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమైన హంపి విద్యారణ్యస్వామివారి నిర్మాణమే యని చరిత్ర చాటుచున్నది. హతీయు నా పట్టణము విద్యచ్ఛేధిఖరులకును శవులకును నాశ్రయస్థానమై విద్యానగర మయ్యెను. పూర్వకాలములో నైమిశారణ్యము నట్టి విద్యాపీఠ మని మనము గ్రహింపవలయును. కాశీపట్టణ మిప్పటికిని విద్యార్థులను విద్వాంసులను నాకర్షించుచున్నది. కాశీ విశ్వేశ్వర దర్శనార్థము బోవు యాత్రీకులు కొలదిదిసములే యచట నుండురు కాని విద్యా సంపాదనార్థమై పోవు వార లచట చిరకాలము వాసము జేయు శుండురు.

కొన్ని చోట్ల గను లుండుట వలననో, మణిశిల మున్నగునవి మిక్కిలముగ లభించుట వలననో పట్టణములు పుట్టుచుండును. వజ్ర భూమి సమీపమున గోల్కొండయు, బొగ్గుగను లుండుటచే ఝరియూ పట్టణమును మణిశిలాఖనుల సమీపమున నాగ్రాపట్టణమును, యుక్తమైన మృత్తిక లభించుటచే కృష్ణనగరమును, ఉద్యుంచి పెద్ద పత్తనములై యా యా ప్రదేశములం దొరకు వస్తువులకుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినవి. ఈ పురముల చుట్టుప్రక్కల నుండు గ్రామములలో శిల్ప లా యూ వస్తువులను నిర్మించి విక్రయమునకై పట్టణములం జేరి వాణిజ్యమును వృద్ధి పొందించు చుండురు.

భరతఖండంబున దేవాలయములు కొన్నిచోట్ల పట్టణోద్భవమునకు గారణములైన వని చరిత్రకారు లూహించు చున్నారు. గీర్వాణ భాషలో “మందిర” పదము దేవాలయమున కేకాక గృహమునకును పట్టణమునకును కూడ చెందుచున్నది. “పూర్వ తమిళభాషలో “నకర” మను పదము, గృహము, దేవాలయము, రాజప్రాసాదము, దుర్గము, పురము, అను నర్థములలోఁ బ్రయోగింపబడుచుండెడిది. గృహ, దేవాలయ, ప్రాసాద, పురము లను భిన్నార్థములలో “నకర” పదప్రయోగము పూర్వ పురనిర్మాణ మూలహేతువును స్పష్టీకరించుచు నీ యీ భిన్నవిషయము లే యే విధముల పురనిర్మాణములో నమకూర్పబడ వలయునో తెలియఁ జేయుచున్నది” దేవాలయస్థానములన్నిచోట్లను రాజస్థానములు కాలేదని నిశ్చయము. కంజీవరము పట్టణము వలె దేవాలయ స్థానములు రాజులచే దమ ముఖ్యపట్టణములుగ బరిగ్రహింపఁ బడకుండిన నట్టివి యథావసరముగ వృద్ధిపొందును. కంజీవరము రాజధాని యగుటచే శిల్పశాస్త్ర నియమముల ననుసరించి వృద్ధి పొందించఁబడినది. హిందూ దేశమున దేవాలయస్థానములు విశ్వవిద్యాలయముల బోలియుండు. అట్టి ప్రదేశములఁ బండితులు వాసముల నేర్పరుచుకొని దైవసన్నిధానమున నధ్యయనాదులై జేయుటయే కాక విద్యార్థులకు విద్యలఁ గలపుచుఁ గాలముఁ గడుపు చుండురు. తఱచుగ సంసార సుఖాద్యనుభవములందు విసుగుఁజెంది కొండలు కాలము మళ్ళిన విదవ శేషకాలమును

దైవార్చనలు నలుపుచు వెళ్లబుచ్చుటకై పోసిద్ధ దేవాలయము లుండు ప్రదేశములకుం జోయి యేదియో యొక చోట స్థిరవాసముం గల్పించు కొని తత్కాలమును వెళ్లబుచ్చుదురు. కాలాతిక్రమమున యాతిక్రమలసల్ప సంఖ్యాకులగు వారుత్సవ దినములలో జోవుటంజేసియు, వైశిష్ట్యబహిరగౌరవములపలన జనసంఖ్య హెచ్చగుటచేతను వర్తకులా ప్రదేశములం జేరి బజారుల స్థాపించుదురు. దేవాలయమును కేంద్రస్థానముగ జేసికొని క్రమముగ దాని చుట్టును గృహములు నిర్మింపబడును. అట్టి దేవాలయము చుట్టును అర్చకులును తదితర దేవ క్షాంతకర్మ పరులును గృహముల నిర్మించు కొందురు. మొదట కుగ్రామమై యుండును తున కట్టిది ఘనంబగు పురమగును.

పరిపాలనను సాష్టవముతో నెరవేర్చుటకై భూపాలురు తమ రాజ్యములలో దుర్గముల నిర్మింపవలయును. కాటికొద్దశాస్త్రంబున “స్థానీయము, ఎనిమిది వందల గ్రామముల మధ్యమునను, దోగిమఱుఖము, నాలుగువందల గ్రామముల మధ్యమునను, ఖర్వటి కంబు పెండువందల గ్రామముల మధ్యమునను, సంగ్రహణంబు పది గ్రామముల మధ్యమునను స్థాపింపబడ వలయును.” ఇట్టి నేన లండెడి దుర్గములు కొన్ని చోట్ల పట్టణములైన వని మనము గ్రహింపవలయును. కటక మన దుర్గము. “కటకము” “నగర్కోట” “మంగల్ కోట” మన్నగునవి గూడ కీసినే యుద్భవించిన వని నిశ్చయము.

పూర్వమున స్వీయ కార్య నిర్వహణములో చాల వజరు గ్రామములు పరాధీనములు కాక యుండెడివి. గ్రామ శిల్పులు ప్రభువుల కార్యముల నియమానుసారముగ నెరవేర్చు చుండుటయు, యుద్ధాది సమయములలో సేర్పాటుల ననుసరించి గ్రామ వాసులు రాజకార్యములం బాల్గొనుటయు, మహత్తరము లగు గ్రామోపయోగ కార్యములలో వారు రాజసాహాయ్యమును బొందుటయు, గ్రామ వాసులు సత్కారాదివిర్రాణములలో కలసి పని చేయు నాచారములు సాధారణముగ దేశమున నుండెడి వని చరిత్ర నుడువుచున్నది.

పూర్వకాలములో దేశమున బహుసంఖ్యాకము లగు మండలములు స్వతంత్ర రాజులచే బరిపాలింప బడుచుండెడివి. ఈ రాజులన్యోన్యము కలహించు చుండుటచే బ్రజలకు షేను మతిస్వల్పముగ నుండెడిది. షేనుము లేనిదే వాణిజ్యదులు విస్తారముగ జరుగ వనియును, రక్షణ యుండిన గాని వర్తకులు వాణిజ్యమును విస్తారముగ జేయ రనియును నిశ్చయము. శత్రుభయము నుండి రక్షించు చుండుటచే రాజులు వసియించు ప్రదేశముల యందే వర్తకులు విక్రయస్థానంబుల నెలకొల్పకొని వర్తకము జేయుచుందురు. వాణిజ్యము విస్తారముగ జరుగుచుండిన ప్రదేశములు బహుజనవాసస్థానములై పట్టణము లగు చుండును. ఈ కారణము వలన తటచుగ్గ, బూర్వమున మండలాధీశ్వరులు తమ వాసమున కెక్కుకొనిన గ్రామములే పట్టణము లగు చుండెను. మఱియు హిందూ దేశంబున నింకొక విశేషము గాన్పించుచున్నది. పూర్వపు రాజులు, శత్రురాజులం జయించినపు డట్టి వారి ముఖ్య పట్టణములఁ దమ ముఖ్య పట్టణములుగ నొనర్పక జయింపఁబడిన రాజ్యములోఁ దమ దమ ముఖ్య పట్టణముల నూతనముగ నిర్మించుకొను చుండెడివారు. బహుశః జయింపఁబడిన రాజులు తమ ముఖ్య పట్టణముల ప్రాకారాదుల యందైన లోపముల లెస్సగ గురైతింగి యండుటచే నా పట్టణముల నుపభ్రముగ మట్టడించి జయింపఁ గల రను అనుమానమో, జయింపఁబడిన రాజులు తమ పట్టణముల యందు జేత నాశమనకై కూట యంత్రములను బన్ని యేండు నను భయమో సర్వ వైభవములతో గూడిన ఘనము లగు పట్టణములను నిర్మించి ప్రజల మనముల నాకర్షించుదమను నుద్దేశమో ఇట్టి పురనిర్మాణమునకు కారణములై యుండు. దీని కనుగుణముగ భోజమహారాజు “తన శత్రువు చేతనుగాని పర రాజు చేతనుగాని నిర్మింపఁ బడిన పట్టణమున వసియించు రాజు అచిరకాలములో మృతి జెందు” నని నిర్ణయించె. ఈ కారణము వలననే ఢిల్లీ ముగ్గుగు పట్టణముల నంటి యనేక శిథిలములైన పట్టణము లున్నవి.

పూర్వభారతీయ రాజకీయ పరిస్థితులందేసి పూర్వమున పట్టణములన్నియు రాజుల ముఖ్య పట్టణములై యుండెడి వనిన సత్యవిరుద్ధ

మై యుండడు. జయింపఁబడిన రాజులు రాజ్యముల వదలి పారి పోయి శత్రుభయము లేని ప్రదేశములలో, బురముల నిర్మించుకొని జీవించుటయు, గాన్పించకపోదు. ఇట్టి రాజవాసములు సేవానివాస స్థానములును, వాణిజ్యాదులకు కేంద్రస్థానములును, శిల్పులు మున్నగు వారు చేరి తమ కార్యములం జేయు ప్రదేశములును, అగుచుండు. అక్బర్ ఘాదుషాహీచే, జయింపఁబడిన చిత్తూరు పురమును రాణా ఉదయసింగు నుహారాజు విడిచి త్తేనుకరమును రక్షణ మొనంగునట్టి దియు నగు నొక దరి నాశ్రయించి యచ్చోట ఘన తటాకంబును త్రవ్వించి, రాజనగరు నా తటాకమున నిర్మించె. ప్రజలు క్రమముగ రాజు ననుసరించి పోయి యా ప్రదేశమును చేరిరి. అయ్యది పట్టణరాజం బగు నుదయపుర మయ్యె. ఈ పుర మతిరమణీయం బైన దని శిల్ప శాస్త్రజ్ఞులు నుడుపుచున్నారు. చూపట కా పట్టణము పాస్తాదమువలె కాన్పించు చుండు నని యాత్రీకులు చెప్పుచున్నారు. అచ్చోట నుండు పాక్షివాకుని న్యాయశాల దివానీ ఆఫ్ (దర్బార్ గృహము) దివానీఖాన్ (రాజ వాసము) చంద్రీమహాలు, శ్రీ గోవింద దేవుని యాలయము శిల్ప శాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు తదితరుల యొక్కయు పొగడ్తలు గాంచినవి.

నూతన పురముల నిర్మించు నపుడును, పూర్వ పట్టణముల పునర్నిర్మాణముం జేయు నపుడును, శిల్పులు పూర్వావశేషంబుల నశింపఁ జేయక సాంప్రదాయకములైన విషయముల నిరాకరింపక పురచరిత్రము ననుసరించి తమ కార్యములం జేయవలయును.

కొంలి రంగనాథాక్షులు ఎం ఏ. బి యల్.

ఆ శా కి ర ణ ము

నిశ్చబ్దంబై నిఖల జగత్తును
విద్రావశమై యుండెన్;
నే నొక్కడనే నిన్ను దలంచుచు
నీ రిడు చుంటిని కిండ్లన్!

నిన్నే ప్రేమను నిజముగ పిల్చిన
నీవు విందు వని తోచెన్
విన్న వెంటనే వీక్షింపగ నను
వేగ వత్తు వని తోచెన్

అరికురించినది ఆశాకిరణం
బంధావృత మగు హృదిలో
నిస్సారంబగు నిజ జీవామునన్
నలకొన జీవము త్రొట్టిలో!

అంతట నా గొంతగులు నట్లుగా
అరచితి నీకై సఖుడా
పేరుపెట్టి నిను పిలిచితి మరి మరి
ప్రేమ మీర నో సఖుడా !

నీ నామధ్వని నిబిడికృతమై
నిండి దిశావళి వెలిగెన్
నీ నామామృత నివ్యందంబున
నిండి కర్ణములు చెలగెన్ !

వేరొక శబ్దము వినరాకుండుట
 పిలుపులు వ్యర్థం బోయెన్
 వెరివాడ నని వెక్కిరించు గతి
 వీచుచు పవనుడు పోయెన్

ఆశాకిరణం బంతరింపగా
 ఆంధ్రమె పెరిగెను మృదిలో
 నిస్పృహ తోపగఁ జదేహం బది
 నిసారంబె నిలిచెన్ !

నోటి నరసింహశ్రీ

